

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Bakalářská práce

David Kozák

**Problematika revolučních událostí roku 1846 v Krakově
a rakouské Haliči**

The Problematics of Revolutionary Events in the Year of 1846 in
Cracow and Austrian Galicia

Praha 2022

Vedoucí práce: prof. PhDr. František Stellner, Ph.D.

Poděkování:

Na tomto místě bych rád upřímně poděkoval vedoucímu své bakalářské práce prof. PhDr. Františku Stellnerovi, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a notnou dávku trpělivosti a vstřícnosti při psaní této práce.

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 23. května 2022

Jméno a příjmení

David Kozák

Abstrakt (česky)

V bakalářské práci budou zkoumány příčiny porážky krakovského povstání za nezávislost polského státu, primárně selhání snahy polských povstalců získat pro svou věc podporu haličských rolníků. Práce se zaměří na rozbor politického programu povstalců, přičemž zásadní pozornost bude věnována řešení agrární otázky a sociálního postavení rolnictva, a poté na zvolených příkladech objasní klíčové příčiny neúspěchu o navázání spolupráce s rolníky. Cílem práce je nastínění ideologického programu krakovského povstání a popis okolností vedoucích k jeho selhání. Informace a podklady pro práci budou čerpány ze studia vydaných pramenů a z příslušné odborné literatury primárně polské provenience.

Klíčová slova (česky)

1846, Svobodné město Krakov, Halič, Polská demokratická společnost, Agrární otázka

Abstrakt (anglicky)

The bachelor's thesis is going to examine causes of a defeat of Cracow Uprising for national independence of Polish state, chiefly a failure of Polish insurgents' endeavour to obtain a support of Galician peasantry for their cause. The thesis is going to focus on the analysis of Polish insurgents' political program, with the main attention dedicated to its solution of the agrarian question and the social status of peasantry, and afterwards will clarify the key causes of the failure of establishing a cooperation with the peasantry. The aim of this thesis is to present the ideological program of Cracow Uprising and to describe the circumstances leading to its failure. The information and documentation of the thesis will be based on the study of published sources and relevant professional literature, primarily of Polish provenance.

Klíčová slova (anglicky)

1846, Free City of Cracow, Galicia, Polish Democratic Society, Agrarian Question

OBSAH

ÚVOD.....	6
1 PLÁN CELOPOLSKÉHO POVSTÁNÍ.....	10
1.1 IDEOLOGIE POLSKÉ DEMOKRATICKÉ SPOLEČNOSTI.....	11
1.2 POLITICKÁ PRAXE NÁRODNÍ VLÁDY	18
2 HALIČ V PRVNÍ POLOVINĚ 19. STOLETÍ.....	21
2.1 SOCIOEKONOMICKÝ OBRAZ HALIČE	21
3 KONSPIRAČNÍ ČINNOST V HALIČI.....	33
3.1 CHARAKTER HALIČSKÉ KONSPIRAČNÍ SCÉNY.....	33
ZÁVĚR.....	39
SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY.....	41

Úvod

Haličské události z roku 1846 představují velmi kontroverzní kapitolu polského boje za nezávislost, která dodnes polarizuje tamní společnost. Selhání plánu národně osvobozenického povstání podkopalo víru polských představitelů v obnovení polské státnosti prostřednictvím násilného převzetí moci revoluční akcí a namísto toho vedla k prosazení alternativního nekonfliktního opozičního přístupu vůči záborovým mocnostem, tzv. organické práce (*praca organiczna*),¹ jehož cílem bylo posílení vědomí národní identity nižších vrstev polské společnosti formou vzdělávání a navyšování jejich socioekonomického potenciálu, jež mělo v konečném důsledku vést k transformaci lidových mas v moderní polský národ. Důvodem pro tento obrat se stala skutečnost, že haličští rolníci, u kterých plán povstání předpokládal, že se aktivně zapojí do boje na straně polských vlastenců, naopak po boku rakouských jednotek přispěli k pacifikaci revoluce a během nepokojů, ke kterým souběžně s událostmi krakovského povstání došlo, bylo rolníky povražděno několik stovek osob, převážně z řad lokální polské šlechty.² Mimo území Polska není krakovské povstání příliš často připomínáno, význam této události byl zcela zastíněn vlnou revolucí, k níž došlo o dva roky později.³

Ve své práci se soustředím na otázku, jakou roli v ideologickém pozadí krakovského povstání hrálo rolnictvo, respektive agrární otázka jako celek a z jakého důvodu došlo k selhání pokusu o navázání spolupráce mezi povstalci a haličskými rolníky. Klíčové příčiny tohoto neúspěchu se pokusím ilustrovat na dvojici zvolených příkladů, soudobých socioekonomických podmínkách panujících na haličském venkově a charakteru činnosti polských konspiračních organizací a způsobu jejich agitace mezi rolníky.

Metodologicky jsem při psaní práce vycházel z přístupů politických, sociálních a hospodářských dějin a dějin idejí, tak jak jsou definovány Borovským a Dvořákem. Otázka ideologického pozadí celopolského povstání mě vedla k použití metody dějin idejí. Analýza z pohledu sociálních a hospodářských dějin se ukázala jako potřebná při zkoumání socioekonomických podmínek Haliče. Metoda politických dějin je aplikována

¹ IVASYUK, Lesya. Die polnische Revolution von 1846 in Galizien: Österreichische, ukrainische und polnische Wahrnehmungen. Wiesbaden: Springer, 2017, s. 305.

² DAVIES, Norman. God's Playground: A History of Poland: Vol. 2, 1795 to the Present. Oxford: Oxford University Press, 2013, s. 108.

³ VUSHKO, Iryna. The Politics of Cultural Retreat: Imperial Bureaucracy in Austrian Galicia, 1772-1867. New Haven; London: Yale University Press, 2015, s. 207.

napříč celou prací, nejvýrazněji pak při popisu činnosti krakovské Národní vlády a haličské konspirační scény.

Z pramenů jsem využil zejména vydaných dokumentů Polské demokratické společnosti a krakovské Národní vlády. Tyto písemnosti zahrnují například právní předpisy, ideologické texty nebo písemná prohlášení. Jako vůbec nejpřínosnější z těchto písemností se pro tuto práci ukázaly publikované zápisy z korespondenčních diskusí Společnosti. Bohatým zdrojem informací se ukázaly být též edice pramenů, z nichž nejvíce jsem využil práci *Galicja od pierwszego rozbioru do Wiosny Ludów* Mariana Tyrowicze a *Pamiętniki spiskowców i więźniów galicyjskich w latach 1832-1846* od Karola Lewického, a v menší míře i dobový tisk. Z vydaných memoárů stojí za zmínku především paměti vůdčího představitele haličské konspirační scény v polovině čtyřicátých let 19. století Franciszka Wiesiołowského s názvem *Franciszka hr. Wiesiołowskiego Pamiętnik z r. 1845-1846* a paměti krakovského senátora Wiktora Kopffa *Wspomnienia z ostatnich lat Rzeczypospolitej Krakowskiej* které dobře ilustrují pohled na revoluční události z pozice konzervativní části společnosti.

V případě odborné literatury jsem čerpal primárně z publikací polské provenience. Dále bych upozornil na využití velkého množství marxistické literatury, tudíž u značné části níže jmenovaných prací je třeba brát v úvahu jejich dobovou poplatnost. Z prací zabývajících se Polskou demokratickou společností jsem využil zejména monografie Sławomira Kalembky *Towarzystwo Demokratyczne Polskie w latach 1832-1846*, jež mi poskytla komplexní vhled do historie fungování a působení této organizace, včetně stručného nástinu jejího politického programu. Pouze na politický program Společnosti se pak zaměřují práce Henryka Żalińskiego *Towarzystwo Demokratyczne Polskie o władzach powstańczych: z dziejów myśli wojskowej Wielkiej Emigracji*, a Bronisława Baczka *Poglądy społeczno-polityczne i filozoficzne Towarzystwa Demokratycznego Polskiego*. Z prací věnovaných samotným haličským událostem roku 1846 je na prvním místě třeba zmínit trojici přehledových prací na danou problematiku. Jedná se o publikace *Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku* od Stefana Kieniewiczze, *Rok 1846 w Rzeczypospolitej Krakowskiej i Galicji* od Mariana Żychowského a *Die Polnische Revolution 1846. Zwischen nationalen Befreiungskampf des Landadels und antifeudaler Bauernerhebung* od Arnona Gilla, ze kterým jsem získal ucelený obraz daných událostí. Ve věci socioekonomické situace v Haliči se ukázaly jako zásadní publikace Romana Rozdolského *Stosunki poddańcze w dawnej Galicji*, Stanisława Grodziského *Historia ustroju społeczno–*

politycznego Galicji 1772–1848, Stanisława Śreniowského *Uwłaszczenie chłopów w Polsce* a letitá, avšak i nadále relevantní práce Ludwiga von Misese *Die Entwicklung des gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisses in Galizien 1772-1848*. Z novější literatury věnované této problematice jsem čerpal zejména z článků Marcina Konarského *Reforma statusu prawnego chłopów w okresie Powstania krakowskiego 1846 r. na tle porównawczym*, Daniela Nowaka *Sytuacja społeczno-gospodarcza Galicji w latach 1772-1848* a Krzysztofa Ślusarka *Ziemiaństwo a rozwój gospodarczy Galicji w 2. połowie XVIII i na początku XIX wieku*, monografie Tomasze Szuberta *Jak(ó)b Szela: (14)15 lipca 1787-21 kwietnia 1860* a sborníku *Rok 1846 w Krakowie i Galicji: odniesienia, interpretacje, pamięć*. Podrobný vhlad do haličské konspirační scény předkládají práce *Konspiracje galicyjskie (1831-1845)* od Stefana Kieniewiczze a *Tajne związki polityczne w Galicyi: (od r. 1833 do r. 1841): według niewydanych źródeł rękopiśmiennych, oraz aktów sądowych i guberniálních* od Józefa Krajewského, postoj rakouské policie v této věci prezentuje článek Michala Chvojky *Zwischen Konspiration und Revolution: Entstehung und Auswirkungen der Revolution von 1846 in Krakau und Galizien – Wahrnehmung und Aktionsradius der Habsburger Polizei*. O průběhu samotného krakovského povstání blíže pojednávají publikace *Historja ruchu rewolucyjnego w Polsce w 1846 r.* od Bolesława Limanowského, *Jan Tyssowski i rewolucja 1846 r. w Krakowie: dzieje porywu i pokuty* od Mariana Tyrowicze a *Kronika rewolucyi Krakowskiej w roku 1846* od Józefa Wawela-Louise. Českými historiky nebylo téma této práce doposud komplexně zpracováno. Osobně za vůbec nejcennější, třebaže dobově poplatný, příspěvek tuzemské historiografie k dané problematice považuji článek Milana Šmerdy *Pozdně feudální lidová hnutí v Polsku a v Uhrách jako nástroj mocenského boje a předmět manipulace* publikovaný ve *Slovanských historických studiích*, jenž dění roku 1846 analyzuje v širším kontextu středoevropských lidových hnutí.

Text vlastní práce je rozčleněn na tři kapitoly. První kapitola ve svém úvodu představuje připravovaný plán celopolského povstání, jehož mělo být krakovské povstání součástí. V navazující podkapitole je zkoumán ideologický program Polské národní společnosti, která plnila úlohu hybné síly v pozadí plánovaného povstání, hlavní předmět analýzy představují její ideje věnované sociální problematice, primárně řešení agrární otázky a vnímání role rolnictva v polské společnosti. Další podkapitola se následně zabývá popisem vlastního průběhu krakovského povstání. Druhá kapitola pojednává o socioekonomických podmínkách panujících v rakouské Haliči, přičemž hlavní pozornost je

věnována právnímu statutu a životním podmínkám rolnictva, respektive a venkova obecně. Závěrečná třetí kapitola v první části analyzuje historii působení polských konspiračních organizací na území Haliče, zvláště klíčovému období let 1844 až 1846, a zkoumá následnou odezvu rolnického obyvatelstva na předkládanou revoluční propagandu.

1 Plán celopolského povstání

Dne 12. února 1846 provedla pruská policie na základě udání sérii zátahů proti podzemním polským organizacím na území Poznaňského velkoknížectví⁴ a k obdobným akcím došlo v následujících dnech i na území rakouského a ruského záboru. Mezi jmény zatčených spiklenců na prvním místě figurovalo jméno Ludwika Mierosławského, vrchního velitele a tvůrce plánu národně osvobozeneckého povstání,⁵ jež mělo v následujících dnech vypuknout. Avšak paralyzace konspiračních aktivit v důsledku zásahu záborových mocností a nastalé spory mezi spiklenci o další postup způsobily, že v konečném důsledku se ozbrojený odpor omezil pouze na záškodnické akce mizivého významu, které byly místními autoritami rychle zlikvidovány.⁶ Jedině na území Svobodného města Krakova a rakouského záboru Haliče se podařilo povstání skutečně zahájit, načež se ho Rakušanům po devíti dnech podařilo potlačit.⁷

Podstatou Mierosławského plánu, připravovaného pod taktovkou Polské demokratické společnosti (*Towarzystwo Demokratyczne Polskie* – dále jen TDP), největší a nejvlivnější organizace demokratického proudu polské emigrace,⁸ bylo souběžné vypuknutí ozbrojeného povstání na třech záborových územích najednou. Po upevnění pozic na území Haliče a Poznaňska, sloužících jako výchozí základna pro další postup,⁹ se měly povstalecké oddíly zformovat do dvou armádních těles, jež měla následně plnou silou udeřit na území Rusy ovládaného Kongresového Polska.¹⁰

Avšak předpoklady, na nichž Mierosławski svou strategii vystavěl, činili pravděpodobnost úspěchu akce spíše jen zbožným přáním svého tvůrce. Plán počítal s úplným zapojením všech složek polské společnosti do osvobozeneckého boje, včetně

⁴ KIENIEWICZ, Stefan (ed.). *Rewolucja polska 1846 roku: Wybór źródeł*. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1950, s. 74-80.

⁵ SZMYT, Andrzej. *Towarzystwo Demokratyczne Polskie w przygotowaniach do ogólnonarodowego powstania. Echa Przeszłości*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2005, s. 99-101. Otázce polských národně osvobozeneckých povstání se podrobně věnuje například Řezník v: ŘEZNÍK, Miloš. *Za naši a vaši svobodu: století polských povstání (1794-1864)*. Praha: Argo, 2006.

⁶ WOJTASIK, Janusz. *Z myślą o Niepodległej...: polskie powstania narodowe i próby powstańcze w latach 1795-1914*. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2013, s. 168.

⁷ Tamtéž, s. 168-169, 172.

⁸ ŻALIŃSKI, Henryk. *Towarzystwo Demokratyczne Polskie o władzach powstańczych*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1976, s. 13-14.

⁹ SZMYT, s. 100-101.

¹⁰ WOJTASIK, s. 167.

těch, na které propaganda TDP dosud nestačila dosáhnout. Neméně iluzorní byla víra v intenzitu protiruského sentimentu pruské a rakouské vlády, v jehož důsledku se měly obě mocnosti držet stranou válečných událostí a umožnit povstalcům koncentrovat veškeré své síly na boj s carskými jednotkami.¹¹

Ovšem ani prakticky neuskutečnitelná vize obrození polského státu skrze ozbrojenou revoltu celé společnosti nijak neumenšují význam zásad, se kterými Polská demokratická společnost přišla.

1.1 Ideologie Polské demokratické společnosti

Rozhodující místo v programu TDP zaujímala koncepce osvobozené války, jejímž konečným cílem byla obnova nezávislého polského státu v jeho hranicích před rokem 1772,¹² doprovázená komplexní reorganizací stávajících poměrů.¹³ Konkrétní návrhy budoucího uspořádání, jež demokraté ve svém programu předkládali, lze vymezit do dvou rovin, politické a sociální.¹⁴ V jejich představách měl být obnovený polský stát moderní centralizovanou a demokratickou parlamentní republikou.¹⁵ Detailní seznámení s plány zamýšleného politického uspořádání není s ohledem ke směřování výzkumných otázek práce nezbytně nutné, proto jeho základní instituce pouze stručně představíme. V průběhu války by zemi řídila kolektivní diktátorská vláda, jednočlenné řešení nebylo preferováno.¹⁶ V době míru měla vykonávat výkonnou moc na čtyři až pět let volená vláda, moc zákonodárnou reprezentovat zhruba tisícíčlenný jednokomorový parlament volený na dva až tři roky, dohled nad oběma těmito institucemi by vykonávala rada starších, tzv. *władza zachowawcza*, které by připadal úkol kontrolovat dodržování pravidel právního státu, disponovala by pravomocí odvolat vládu v případě překročení doby funkčního období či jiných aktů narušujících vládu práva a vypsát nové volby, obdobný

¹¹ ŚLIWA, Michał. Rok 1846 w Galicji i późniejsza Rewolucja 1848. In: WIC, Władysław (ed.). *Rok 1848: Wiosna Ludów w Galicji: zbiór studiów*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe AP, 1999 s. 10-11.

¹² BROCK, Peter. The Political Program of the Polish Democratic Society. *The Polish Review*. New York: University of Illinois Press; Polish Institute of Arts & Sciences of America, 1969, s. 91-92.

¹³ ŻALIŃSKI. Towarzystwo Demokratyczne Polskie o władzach powstańczych, s. 25.

¹⁴ KALEMBKA, Sławomir. Towarzystwo Demokratyczne Polskie w latach 1832-1846. Toruń: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1966, s. 129.

¹⁵ KALEMBKA, Sławomir. Wielka Emigracja 1831-1863. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2003, s. 233.

¹⁶ ŻALIŃSKI. Towarzystwo Demokratyczne Polskie o władzach powstańczych, s. 51-52.

prostředek by mohla uplatnit i v případě parlamentu.¹⁷ Všechny tři zmíněné vládní orgány by byly voleny ve všeobecných volbách.¹⁸ Soudy měly být blízké a dostupné komukoliv, aplikovat rovnocenný přístup ke všem občanům, dodržovat presumpci nevinny a s ohledem na chudší obyvatele zcela bezplatné.¹⁹ Nekorespondující administrativní členění, které se mezi jednotlivými záborovými územími navzájem odlišovalo, mělo být zrušeno a nahrazeno jednotným systémem provincií dělených na vojvodství.²⁰ Regionální samospráva by byla svěřena lokálním autoritám jmenovaných na úrovni vojvodství a okresů.²¹

Nicméně faktorem, který činil program TDP ve své době natolik jedinečným a fascinujícím, byly nikoliv návrhy předkládající řešení politického uspořádání budoucího státu, ale myšlenky zabývající se sociální problematikou.

Polská společnost se dle ideologické koncepce demokratů dělila na dva stavy – privilegovaný a neprivilegovaný, čili šlechtu a lid. Podle ní je privilegovaný stav výlučným majitelem veškeré polické moci a bohatství, a stejně tak i vykonává dohled nad všemi vzdělávacími institucemi a vzdělávacím procesem v zemi obecně, zatímco stav neprivilegovaný je „*odtržený od vlády, ponořený do chudoby, obraný o majetek, zbavený osvěty, plně závislý prvním* [tj. privilegovaném stavu]“.²² Výlučnému a zvláštnímu postavení se těšil stav městský, balancující na hraně takto chápané sociální dichotomie, byť nutno podotknout, že valnou většinu jeho členské základny tvořil neprivilegovaný lid.²³

Máme-li hovořit o postoji demokratů ke šlechtě, lze ho minimálně označit za dosti komplikovaný. Nahlédneme-li na stránky Oběžníků (*Okólniki Towarzystwa Demokratycznego Polskiego*), korespondenční diskuzní platformy TDP, ve všech příspěvcích se diskutující vůči šlechtickému stavu mimořádně ostře vyhrazují.²⁴ Propagovanému ideálu rovnostářské společnosti byla totiž sama existence stavovských

¹⁷ KALEMBKA. Towarzystwo Demokratyczne Polskie w latach 1832-1846, s. 214-215.

¹⁸ Rozbiór kwestyi ósmej. In: *Okólnik* 4, 1842/43, s. 22.

¹⁹ KALEMBKA. Towarzystwo Demokratyczne Polskie w latach 1832-1846, s. 215-216.

²⁰ ŻALIŃSKI. Towarzystwo Demokratyczne Polskie o władzach powstańczych, s. 181-182.

²¹ KALEMBKA. Wielka Emigracja 1831-1863, s. 232.

²² Rozbiór kwestyi przedwstępnej. In: *Okólnik* 8, 1837/38, s. 113-114.

²³ Tamtéž, s. 152.

²⁴ Tamtéž, s. 114-129.

privilegií bytostně nekompatibilní,²⁵ ostatně, jak se dočteme v ústředním programovém prohlášení Polské demokratické společnosti, Manifestu z Poitiers, právě stavovská arogance šlechty, její zpátečnictví a neochota vzdát se svých výsad ve prospěch národního zájmu měla stát za konečným kolapsem a parcelací polského státu, a později i za neúspěchem listopadového povstání roku 1830.²⁶ Příslušníci šlechty byli v oficiálních dokumentech prezentováni jako „*asociální živel*“,²⁷ „*krvavý mor pro chudého rolníka*“,²⁸ „*vnitřní nepřítel*“²⁹ a „*zhoubná pijavice národní společnosti*“,³⁰ kteří „*raději usmrtili vlast, než aby se vzdali svého lupu*“.³¹

Ovšem navzdory nemilosrdné kritice a otevřeně protifeudálnímu programu³² nelze přístup TDP vůči šlechtě pokládat za výhradně negativní. Jednoznačně kladně byla hodnocena bojovnost a neutuchající energie, s níž se šlechta pouštěla do stále dalších, ač neúspěšných, pokusů o znovuzískání ztracené nezávislosti své vlasti³³ a vyzdvihována její role strážce a ochránce demokratické myšlenky v polské společnosti.³⁴

Stejně tak si předáci demokratů dobře uvědomovali značné rozdíly panující v řadách polské šlechty a pokoušeli se identifikovat, které zástupce privilegovaného stavu by bylo možné získat pro revoluční myšlenku. Jejich největší naděje vzbuzovala drobná venkovská šlechta, disponující pouze drobným či žádným majetkem,³⁵ s nulovým politickým vlivem, mající blíže spíše k rolnictvu než příslušníkům šlechtického stavu.³⁶ Koneckonců drtivá většina členské základny TDP byla rekrutována právě z jejích řad.³⁷ Jisté důvěře se těšila i šlechta střední, avšak v tomto případě demokraté zastávali názor, že

²⁵ Manifest Towarzystwa Demokratycznego Polskiego. Poitiers: [s.n.], 1836, s. 9-10.

²⁶ Tamtéž, s. 4-6.

²⁷ Tamtéž, s. 10.

²⁸ Rozbiór kwestyi przedwstępnej, s. 115.

²⁹ Manifest Towarzystwa Demokratycznego Polskiego, s. 13.

³⁰ Rozbiór kwestyi przedwstępnej, s. 115.

³¹ Manifest Towarzystwa Demokratycznego Polskiego, s. 6.

³² ŻALIŃSKI. Towarzystwo Demokratyczne Polskie o roli szlachty w przyszłym powstaniu zbrojnym, s. 258.

³³ Manifest Towarzystwa Demokratycznego Polskiego, s. 5.

³⁴ ŻALIŃSKI. Towarzystwo Demokratyczne Polskie o roli szlachty w przyszłym powstaniu zbrojnym, s. 258.

³⁵ BROCK. The Political Program of the Polish Democratic Society, s. 98.

³⁶ Rozbiór kwestyi przedwstępnej, s. 128.

³⁷ BROCK. The Political Program of the Polish Democratic Society, s. 96.

ačkoliv bude možné spolehnout se na její podporu v osvobozeneckém boji, ve věci radikálních společenských reforem se rozhodně postaví proti.³⁸

Naproti tomu jakákoliv možnost spolupráce byla zapovězena s vysokou šlechtou složenou z bohatých magnátů a staré erbovní aristokracie. Tuto úzkou skupinu nejmajetnějších a nejvlivnějších šlechticů, souhrnně známou pod pojmem *aristokracja*,³⁹ demokraté považovali za svého úhlavního nepřitele, zrádce vlasti a amorální živel, který dle jejich mínění využije jakýchkoliv prostředků plynoucích ze svého nemalého bohatství a politického vlivu, aby zabránil úspěchu demokratické revoluce.⁴⁰

Rozporuplné reakce vyvolávala i otázka účasti na ozbrojeném povstání ze strany měšťanstva. Městským elitám byl vyčítány cizí původ značné části jejich příslušníků, magnátské manýry, pochybné morální kvality a lhostejnost k národní věci.⁴¹ Někteří členové TDP, ale měšťany bránili. Ačkoliv nikterak popírali nedostatky, které jejich spolustraníci městskému stavu vytýkali, upozorňovali na fakt, že tuto kritiku lze pokládat za relevantní pouze ve vztahu k nepočetné vrstvě obchodem zbohatlého patriciátu, jež ovšem rozhodně nepředstavoval reprezentativní vzorek městské společnosti, a naopak upomínali na hrdinské činy měšťanů v průběhu listopadového a předtím Kościuszkova povstání.⁴²

Stejně tak se domnívali, že politicky zdatnější složka městské populace bude v nemalé míře přístupná myšlenkám národně osvobozeneckého boje a její četné obchodní kontakty a značné finanční, materiální i kapitálové prostředky přinesou vítaný užitek při uskutečňování národního povstání.⁴³

V souladu s rovnostářskými ideály demokratů měla být po vítězné revoluci zrušena cechovní privilegia a všem obyvatelům zaručena svoboda a právo na práci za účelem vlastního zisku, nicméně pravdou je, že sociální program TDP kladl na problematiku

³⁸ Rozbiór kwestyi przedwstępnej, s. 120, 123.

³⁹ Tamtéž, s. 124-126.

⁴⁰ Tamtéž, s. 130.

⁴¹ ŻALIŃSKI, Henryk. Towarzystwo Demokratyczne Polskie o niektórych grupach społecznych, narodowościowych i wyznaniowych w przyszłym powstaniu zbrojnym. *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Prace Ekonomiczno-Społeczne*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP, 1974, s. 102.

⁴² ŻALIŃSKI. Towarzystwo Demokratyczne Polskie o władzach powstańczych, s. 249.

⁴³ ŻALIŃSKI. Towarzystwo Demokratyczne Polskie o niektórych grupach społecznych, narodowościowych i wyznaniowych w przyszłym powstaniu zbrojnym, s. 102-103.

týkající se městského stavu jen mizivý důraz a její řešení se ve stranických diskuzích projednávalo jen minimálně.⁴⁴

Naopak zcela zásadní místo v ideologii Polské demokratické společnosti náleželo rolnické otázce. Již ve své zakládací listině demokraté hovořili o nutnosti proměny majetkových poměrů mezi privilegovaným stavem a prostým lidem,⁴⁵ avšak teprve Manifest z Poitiers nabídl skutečně komplexní náhled na postoje TDP v oblasti sociální problematiky. „*Vše pro lid, skrze lid*“,⁴⁶ přesně takto je v samotném dokumentu definována hlavní myšlenka obnoveného demokratického polského státu. Bohužel ale nutno konstatovat, že z hlediska návrhů konkrétních opatření není dokument příliš obsáhlý. Odhlédneme-li od neurčitých prohlášení typu volání po rovnosti, svobodě a bratrství, nazývaných v textu fundamentem sociálního řádu,⁴⁷ specificky rolnické otázky je v Manifestu věnováno jen velmi málo prostoru, cituji:

„Znovuzrozené, nezávislé Polsko bude demokratické. Všichni bez ohledu na původ či náboženské vyznání v něm obdrží intelektuální, politické a sociální zrovnoprávnění, nový řád založený na zásadách rovnosti, zahrnující vlastnictví, práci, průmysl, vzdělání a všechny sociální vztahy nahradí chaos, jenž uchvatitelé dosud nazývají právem.

[...] *Prvním bojovým pokřikem by mělo být zrovnoprávnění lidu, bezpodmínečné navrácení půdy, která mu byla vyrvána, navrácení práv, povolání k užívání výhod z nezávislé existence všech, bez ohledu na původ či náboženské vyznání.*“⁴⁸

Přesná podoba agrární reformy v následujících letech představovala jeden z ústředních předmětů korespondenční vnitrostranické diskuse, přičemž shrnutí postojů jednotlivých sekcí a straníků a dosažených závěrů debat byla následně otištěna a publikována v Oběžnících.⁴⁹

⁴⁴ ŻALIŃSKI. Towarzystwo Demokratyczne Polskie o władzach powstańczych, s. 250-252.

⁴⁵ Towarzystwo Demokratyczne Polskie: [wniosek do Zgromadzenia Narodowego Polaków w Paryżu, Akt założenia, Ustawy Towarzystwa Demokratycznego Polskiego]. Paris: A. Pinard, 1832, s. 14-31.

⁴⁶ Manifest Towarzystwa Demokratycznego Polskiego, s. 11.

⁴⁷ Tamtéž, s. 8-10.

⁴⁸ Manifest Towarzystwa Demokratycznego Polskiego, s. 12-14. O reflexi agrární reformy v Manifestu a předcházející diskusi na toto téma podrobněji pojednává: BACZKO, Bronisław. Poglądy społeczno-polityczne i filozoficzne Towarzystwa Demokratycznego Polskiego. Warszawa: Książka i Wiedza, 1955, s. 131-138; srov. KALEMBKA. Towarzystwo Demokratyczne Polskie w latach 1832-1846, s. 116-122.

⁴⁹ KALEMBKA. Towarzystwo Demokratyczne Polskie w latach 1832-1846, s. 165-170; srov. KONARSKI, Marcin J. Reforma statusu prawnego chłopów w okresie Powstania krakowskiego 1846 r. na tle

Jaké stanovisko vlastně demokraté zaujíмали ve vztahu k rolnickému obyvatelstvu? Jejich postoj charakterizoval mimořádný respekt a obdiv, nejednou přecházející až v nekritickou glorifikaci neprivilegovaného stavu. „*Lid [...] se nachází mimo dosavadní řád věcí,*“ dočteme se například v článku *Główny żywioł demokracji polskiej* publikovaném ve stranickém listu TDP Polský demokrat (*Demokrata Polski*), „*jsou součástí demokratické minulosti jako její nejdůležitější část, tvoří základ její konstrukce, je tedy přirozeným spojencem, či spíše [...] základním prvkem demokracie*“.⁵⁰

Výrazně si cenili lidové moudrosti, prostoty a morální čistoty rolnictva a rozhodným způsobem odmítali výhrady vysoké šlechty, hovořící o lidu jako o ignorantském a zaostalém,⁵¹ které zavrhovali jako projev stavovské arogance.⁵² Zároveň ale nutno dodat, že členové TDP nijak nepopírali potřebu osvěty prostého obyvatelstva, nicméně nemělo jít o „*vztah učitele s žákem, ale oboustrannou výměnu znalostí*“, z níž by ve výsledku těžily obě strany, neboť právě v mysli prostého lidu se dle jejich mínění měl nacházet „*pramen rozumu národa*“.⁵³

Svoji roli ve snaze TDP o získání přízně rolnictva jistě hrála měla i praktická rovina věci. Racionální úvahou došli demokraté k závěru, že případným zapojením rolníků do národně osvobozeneckého boje by na svoji stranu získali sílu čítající až 15 milionů jedinců, celé tři čtvrtiny polského národa, proti níž by ani záborové mocnosti, ani vnitřní nepřátelé národa, jinými slovy pozemková aristokracie, neměly nejmenší šanci vzdorovat.⁵⁴

Předáci TDP si byli pochopitelně dobře vědomi faktu, bude potřeba složit jistou záruku, která by vůči národní věci dosud „*nehybné, chladné, lhostejné*“⁵⁵ rolnické masy přesvědčila o tom, že revoluční boj se odehrává i v jejich vlastním zájmu. Onou zárukou se měl stát již výše zmíněný projekt agrární reformy. Shrnutí závěrů diskuse na toto téma bylo publikováno 10. března 1840.⁵⁶ Výsledkem diskuse byl program sociální revoluce, tj. úplné duševní i fyzické emancipace prostého obyvatelstva. Šlechtická privilegia a tituly

porównawczym. *Studia Prawnicze i Administracyjne*. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Menedżerskiej w Warszawie, 2019, s. 13.

⁵⁰ *Główny żywioł demokracji polskiej*. In: *Demokrata Polski*, 7. 3. 1842, s. 188.

⁵¹ *Rozbiór kwestyi piątej*. In: *Okólnik* 2, 1840/41, s. 14, 43, 73.

⁵² Tamtéž, s. 43.

⁵³ *Główny żywioł demokracji polskiej*. s. 189.

⁵⁴ *Rozbiór kwestyi przedwstępnej*, s. 150.

⁵⁵ *Rozbiór kwestyi piątej*, s. 82.

⁵⁶ KALEMBKA. *Towarzystwo Demokratyczne Polskie w latach 1832-1846*, s. 169-170.

měly být zrušeny a rolníci osvobozeni od veškerých povinností vůči vrchnosti. Taktéž by získali plná občanská práva a do osobního vlastnictví by jim byla svěřena panská půda, jež do té doby drželi v pronájmu, bez jakýchkoliv podmínek či náhrad pro její původní majitele.⁵⁷ Na posledně jmenované podmínce se shodly všechny sekce s výjimkou jediné. Návrh Sekce Toulouse na odškodnění vlastníků půdy z veřejných financí zůstal tudíž osamocen a závěrečné prohlášení předsedajícího diskuse se něm ani nijak nezmiňuje.⁵⁸

Přijatý plán agrární reformy však trestuhodně zanedbával jeden důležitý problém, se kterým se polský venkov potýkal, a to otázku bezzemků a malorolnictva. O tom, že se jednalo o nezanedbatelný fenomén svědčí následující údaje, v Rusy ovládaném Kongresovém Polsku disponovalo jen velmi malou anebo žádnou polností celkem 39 procent veškerého rolnického obyvatelstva, zatímco v rakouské Haliči dosahovala rozloha majetku 41 procent všech rolnických usedlostí pouhých 5 jiter (cca 2,8 hektaru) půdy.⁵⁹ Autor závěrečného prohlášení tuto záležitost zcela opomenul, taktéž v samotné diskusi jí byla věnována zcela mizivá pozornost.

Sekce Poitiers ve svém příspěvku bezzemkům a drobným rolníkům přiznávala spolu s plnými občanskými právy i právo na držbu půdy, a zároveň navrhovala, aby mezi ně byly rozděleny pusté a neobhospodařované polnosti a v krajním případě i půda nacházející se v majetku státu.⁶⁰ Naproti tomu člen Sekce Limoges Jakub Petinetti⁶¹ zastával názor, že v případě těchto rolníků bude třeba učinit výjimku ze všeobecného zrovnoprávnění a ponechat je svázané závazky vůči vrchnosti, což zdůvodnil, aniž by svoji myšlenku dále rozvinul, nadměrnou rozlohou pozemků v držení tehdejší šlechty. Nicméně tento stav označil za pouze dočasný a byl přesvědčen, že v konečném uspořádání sociálního řádu bude moci dojít ještě ke změně.⁶²

Žádný další diskutující se k problému již nevyjádřil. Daný stav projektu agrární reformy se tak rozhodně nedal označit za ideální a zdá se, že i předáci TDP si tuto

⁵⁷ Rozbiór kwestyi piątej, s. 83-85.

⁵⁸ ŻALIŃSKI. Towarzystwo Demokratyczne Polskie o władzach powstańczych, s. 235-236.

⁵⁹ BACZKO, s. 139-140.

⁶⁰ Rozbiór kwestyi piątej, s. 13. Zmíněno taktéž v: KALEMBKA. Towarzystwo Demokratyczne Polskie w latach 1832-1846, s. 169.

⁶¹ Jakub Petinetti (1810-1892) – poddůstojník kavalerie během listopadového povstání, v emigraci člen TDP: TYROWICZ, Marian. Towarzystwo Demokratyczne Polskie 1832-1863: przywódcy i kadry członkowskie: przewodnik bibliograficzny. Warszawa: Książka i Wiedza, 1964, s. 512.

⁶² Rozbiór kwestyi piątej, s. 68.

skutečnost uvědomovali. Pokračující diskuse nad touto problematikou však byla předčasně ukončena v souvislosti s vrcholícími přípravami na blížící se povstání.⁶³

1.2 Politická praxe Národní vlády

Takovým způsobem se tedy se sociální problematikou hodlala vypořádat Polská demokratická společnost. Nicméně v případě konkrétních aktivit krakovské Národní vlády byl přímý vliv TDP, navzdory zjevné úvodní inspiraci vládní programu jejími idejemi, zcela nulový. Zmocněnec Společnosti, který měl ve vládě reprezentovat hlas emigrace, se totiž po neshodách se svými spolupracovníky ohledně možnosti změny termínu vypuknutí povstání rozhodl 18. února Krakov opustit a vrátit se do Francie.⁶⁴

O čtyři dny později, 22. února 1846, byl po opuštění města okupačním rakouským sborem⁶⁵ ohlášen vznik „Národní vlády Polské republiky“ složené z trojice členů zastupujících státní celky zabírajících teritorium bývalého polského státu, Ludwika Gorzkowského za Svobodné město Krakov, Alexandra Grzegorzewského za Kongresové Polsko a Jana Tyssowského za rakouskou Halič, doplněných o vládního tajemníka Karola Rogawského.⁶⁶ Mezi členy vlády však záhy propukly spory, které dosáhly vrcholu 24. února, kdy Tyssowski nakonec oba své kolegy odstavil od moci a prohlásil se diktátorem.⁶⁷ Ohlédněme však od politických machinací a představme si blíže vládní program.

⁶³ BACZKO, s. 143-144.

⁶⁴ ALCYATO, Jan. Kilka słów o wypadkach w roku 1846 z notatkami od roku 1831. Strasburg: [s.n.], 1850, s. 70-71; srov. Gazeta Krakowska 24.2.1846, s. 4; TYROWICZ, Marian. Jan Tyssowski i rewolucja 1846 r. w Krakowie: dzieje porywu i pokuty. Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1986, s. 72-75.

⁶⁵ Pouliční střety krakovských povstalců s Rakušany jsou blíže popsány například ve: WAWEL-LOUIS, Józef. Kronika rewolucji Krakowskiej w roku 1846. Kraków: Drukarnia "Czasu" Fr. Kluczyckiego i Sp., 1898, s. 51-56; ŻYCHOWSKI, Marian. Rok 1846 w Rzeczypospolitej Krakowskiej i Galicji. Warszawa: Książka i Wiedza, 1956, s. 243-252. Z pramenných zdrojů na ně reagují například: Gazeta Krakowska 24.2.1846, s. 1-3; Relacja wypadków zaszłych w Krakowie i Galicji, od dnia 18 lutego po 24 kwietnia 1846, s. 16-17. In: *Dziennik Rządowy Rzeczypospolitej Polskiej*. Dostupné z: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/69472>.

⁶⁶ KOPFF, Wiktor a Stanisław ESTREICHER (ed.). Wspomnienia z ostatnich lat Rzeczypospolitej Krakowskiej. Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, 1906, s. 80; srov. WACHHOLZ, Szczepny (ed.). Akty prawne Rewolucji Krakowskiej z roku 1846. *Czasopismo Prawno-Historyczne*. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 1956, roč. 8, č. 1, s. 316. Zamýšlený zástupce za Poznaňské velkoknížectví Karol Libelt patřil mezi spiklence zadržené při policejních zátazích na pruském území a útěk zástupce TDP Jana Alcyata z Krakova byl zmíněn již výše: Gazeta Krakowska 24.2.1846, s. 4; srov. MANTEUFFEL, Tadeusz, Stefan KIENIEWICZ a Witold KULA (eds.). Historia Polski. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959, sv. 2, č. 3, s. 200.

⁶⁷ MANTEUFFEL, KIENIEWICZ a KULA (eds.), s. 202; srov. TYROWICZ. Jan Tyssowski i rewolucja 1846 r. w Krakowie, s. 95-96; WOJTASIK, s. 170.

Za patrně nejdůležitější dokument, který během doby svého fungování vláda vydala, byl její manifest. Text Manifestu Národní vlády nezapřel inspiraci Manifestem z Poitiers.⁶⁸ Nevěnujme příliš pozornosti úvodní a závěrečné části, které plní funkci burcující, respektive mravokárnou, kdy autoři textu předkládají čtenářům jejich náhled na podstatu situace a deklarují konečný cíl celé akce, tedy obnovu nezávislé polské státnosti, a spolu s tím také apelují na všechny účastníky povstání, aby se vyvarovali amorálního a svévolného jednání, které by bylo v rozporu s předkládanými ideály revoluce,⁶⁹ a zaměřme se spíše na manifestem předkládaný program sociálních reforem.

Národní vláda se zavazovala k vytvoření společnosti, v níž se „*všichni budou podle svých zásluh a potřeb moci těšit z plodů země a kde pro privilegium v jakékoliv podobě již nebude místa*“. Byla vyhlášena emancipace rolnického obyvatelstva, zrušeno poddanství, roboty a další povinnosti vůči vrchnosti, rolníkům pronajímaná půda měla připadnout svým nájemcům bez jakýchkoliv náhrad pro původní majitele a všem, kteří stanou na obranu revoluce se zbraní ruce, byl přislíben díl půdy ze státního majetku.⁷⁰

Přijetí manifestu polskými vlastenci bylo rozporuplné. Pozitivního ohlasu se dočkal ze strany demokratických organizací, podle nichž se jednalo o projev pokračující demokratizace polské společnosti.⁷¹ Názor konzervativní části politického spektra zase trefně vystihl krakovský senátor Wiktor Kopff, který dokument ve svých pamětech okomentoval jako „*páchnoucí komunismem a pobuřující civilizovaný svět*“.⁷² Představitelé radikálně levicové exilové organizace Komuny polského lidu (*Gromady Ludu Polskiego*) zase považovali publikovaný program za „*polovičatý*“ a vyčítali autorům jejich údajně „*proindividualistické tendence*“.⁷³

Dne 25. února Národní vláda publikovala výzvu „*Všem Polákům umějícím číst*“ (*Do wszystkich Polaków umiejących czytać*) míněnou jako doplněk vládního manifestu. Oproti úvodnímu manifestu bylo toto prohlášení formulováno již daleko radikálněji.

⁶⁸ ŚLIWA, Michał (ed.). Rok 1846 w Galicji: ludzie, wydarzenia, tradycje. Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP, 1997, s. 104; srov. MANTEUFFEL, KIENIEWICZ a KULA (eds.), s. 201.

⁶⁹ Manifest Rządu Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej do Narodu Polskiego. Kraków: [s.n.], 1846, s. 1; ŚLIWA (ed.), s. 105-106.

⁷⁰ Manifest Rządu Narodowego..., s. 1.

⁷¹ ŚLIWA (ed.), s. 107; srov. KIENIEWICZ, Stefan. The Emancipation of the Polish Peasantry. Chicago: University of Chicago Press, 1969, s. 112.

⁷² KOPFF a ESTREICHER (ed.), s. 81; srov. ŻYCHOWSKI, s. 269-270.

⁷³ ŚLIWA, s. 14.

Proces sociální revoluce prohlásilo za dokončený a oznámilo nové reformní kroky. Kromě bojovníků ve válce za nezávislost měl být podíl ze státem vlastněné půdy nově udělen i bezzemkům, řemeslníci získali příslib stabilního zaměstnání v „národních dílnách“, „*kde mzda za práci bude dvojnásobně vyšší než ta, kterou pobírají dnes*“. Spolu s tím bylo oznámeno zrovnoprávnění všech občanů před zákonem a definitivní zrušení veškerých privilegií a šlechtických titulů. Mimoto výzva varovala, že kdokoliv, kdo by se pokoušel poddanské či jiné vládou zrušené povinnosti vymáhat, bude přísně potrestán.⁷⁴ Dle článku čtyři Revoluční ústavy měl být pachatel takového prohřešku odsouzen k trestu smrti.⁷⁵ Ve výzvě „K polskému lidu“ z 26. února dokonce vláda zašla tak daleko, že právo trestat smrtí potenciální vymahače poddanských povinností udělila samotným rolníkům.⁷⁶ Nutno podotknout, že hlavním tvůrcem těchto radikálních reforem nebyl umírněný a slabý diktátor Tyssowski, ale nově přichozí revolucionář Edward Dembowski. Ten se záhy po svém příjezdu do Krakova 24. února ujal funkce Tyssowského tajemníka a z této pozice do značné míry rozhodoval dalším směřování Národní vlády.⁷⁷

Dne 27. února ovšem Dembowski padl v šarvátce s Rakušany,⁷⁸ Tyssowski se následně 2. března pod vlivem nepříznivé situace rozhodl vzdát se své funkce a o den později i se zbývajícím povstalcem opustil město.⁷⁹ Dne 4. března posléze do Krakova napochodovaly rakouské a ruské jednotky.⁸⁰ Revoluce skončila.

⁷⁴ WACHHOLZ (ed.), s. 326-327.

⁷⁵ Ustawa Rewolucyjna: Kraków dnia 23 Lutego 1846 roku. Kraków: [s.n.], 1846, s. 1.

⁷⁶ Dziennik Rządowy Rzeczypospolitej Polskiej 27.2.1846, s. 1. Tyrowicz je toho názoru, že spíše než úsilím o akceleraci boje s oponenty agrární reformy byla tato výzva vedena snahou o předejití dalšího rozšíření probíhajících živelných rolnických bouří: TYROWICZ, Jan Tyssowski i rewolucja 1846 r. w Krakowie, s. 113-114.

⁷⁷ Dziennik Rządowy Rzeczypospolitej Polskiej 26.2.1846, s. 4; srov. SYKULSKI, Leszek. Edward Dembowski (1822-1846): biografia polityczna. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Grado, 2007, s. 175-183. Wandycz Dembowského nazývá „duší revoluce“: WANDYCZ, Piotr S. The Lands of Partitioned Poland: 1795-1918. Seattle; London: University of Washington Press, 1996, s. 134. Bieniarzówna dokonce revoluci roku 1846 nazývá Dembowského dílem: BIENIARZÓWNA, Janina. Z dziejów liberalnego i konspiracyjnego Krakowa, 1833-1848. Kraków: Nakładem Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, 1948, s. 111. S takovým výkladem nesouhlasí Tyrowicz, který tvrdí, že navzdory Dembowského vlivu Tyssowski i nadále jednal a rozhodoval zcela samostatně: TYROWICZ, Jan Tyssowski i rewolucja 1846 r. w Krakowie, s. 110-115.

⁷⁸ LIMANOWSKI, Bolesław. Historja ruchu rewolucyjnego w Polsce w 1846 r. Kraków: Spółka Nakładowa "Książka"; New York: Polish Book Importing Co., 1913, s. 221-222; srov. WANDYCZ, s. 134; WAWEL-LOUIS, s. 171-176.

⁷⁹ KOPFF a ESTREICHER (ed.), s. 87; srov. ŻYCHOWSKI, s. 306-307.

⁸⁰ DAVIES, s. 249; srov. MANTEUFFEL, KIENIEWICZ a KULA (eds.), s. 206.

2 Halič v první polovině 19. století

Abychom mohli snáze pochopit důvody neúspěchu revoluční agitace mezi rolnickým obyvatelstvem, bude třeba se v první řadě blíže seznámit s prostředím a obyvatelstvem, mezi kterým hodlali polští vlastenci svou činnost vyvíjet. Ponechme stranou zvláštní případ Svobodného města Krakova, jež vzniklo v důsledku dohody záborových mocností na Vídeňském kongresu,⁸¹ a plně se zaměříme na poměry panující v prostoru Haliče.

Království haličsko-vladiměřské, jak zněl oficiální název území, bylo připojeno k habsburské monarchii během prvního dělení Polska.⁸² Pojmenování odkazovalo na titul užívaný uherskými králi vládnoucími tomuto regionu v průběhu 12. a 13. století, což mělo posílit zdání legitimacy rakouských nároků na tohoto území.⁸³ Roku 1846 činila rozloha království 78 tisíc kilometrů čtverečních, na kterých žilo přes 4,9 milionu obyvatel, mezi nimiž tvořila většinu dominantní etnika Poláci (45 procent) a Rusíni (45 procent). Zbylých 10 procent populace představovaly lokální minority, především Židé (šest procent), dále Arméni, Němci, Rakušané a Slováci.⁸⁴

2.1 Socioekonomický obraz Haliče

Nově nabytá polská území se těšila dosti rozporuplné pověsti. Pověřivé obyvatelstvo, necivilizovaná surová šlechta, neprůjezdné cesty, nevalná úroveň bezpečnosti a veřejného pořádku, opilství, chudoba, zaostalost, učiněný chaos ve všech oblastech, to vše zahrnoval obraz, jakým Halič prezentovaly evropské veřejnosti její noví

⁸¹ BIENIARZÓWNA, Janina (ed.). *Rzeczpospolita Krakowska 1815-1846: Wybór źródeł*. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1951, s. 10-17. Podrobněji se Bieniarzówna o okolnostech vzniku dohody o Svobodném městě Krakově rozepisuje v předmluvě své publikace: tamtéž, s. III-V. Okrajově tuto záležitost zmiňuje též Davies: DAVIES, s. 246.

⁸² TYROWICZ, Marian (ed.). *Galicja od pierwszego rozbioru do Wiosny Ludów, 1772-1849: Wybór tekstów źródlowych*. Kraków; Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1956, s. 89-90; srov. KONARSKI, s. 10.

⁸³ NOWAK, Daniel K. *Sytuacja społeczno-gospodarcza Galicji w latach 1772-1848. Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej*. 2018, roč. 25, s. 273-274; srov. GRODZISKI, Stanisław. *Historia ustroju społeczno-politycznego Galicji 1772-1848*. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1971, s. 27; STUPNICKI, Hipolit. *Galicja pod względem topograficzno-geograficzno-historycznym*. Lwów: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1849, s. 171.

⁸⁴ GILL, Arnon. *Die Polnische Revolution 1846. Zwischen nationalen Befreiungskampf des Landadels und antifeudaler Bauernerhebung*. München; Wien: R. Oldenbourg Verlag, 1974, s. 51; srov. KALINKA, Walerian. *Galicja i Kraków pod panowaniem austriackim*. Kraków: Księgarnia Spółki Wydawniczej Polskiej, 1898, s. 19-20.

rakouští páni. Navzdory nemalé dávce přehánění a uplatnění bujně představivosti autorů při psaní cestopisů⁸⁵ nelze tato svědectví jednostranně odsoudit jako naprosté výmysly.⁸⁶

Koneckonců oblast Haliče byla mimořádně chudá a zaostalá nejen na poměry habsburské monarchie, ale i mezi teritorii zaniklého polského státu.⁸⁷

Na druhou stranu, Rakušané viděli v zemi nesporný potenciál, přičemž předpokladem k jeho naplnění měly být rozsáhlé reformy, jež by v konečném důsledku přispěly ke „*zlepšení hospodářské situace země a zvýšení příjmů [státní] pokladny*“.⁸⁸ Cíl to byl jistě ambiciózní a obtížný, takto své dojmy z cesty po Haliči popsal sám Josef II. v dopise bratru Leopoldovi: „*Je neuvěřitelné, co všechno zde lze činit, panuje tu zmatek, jaký nemá obdoby; kabaly, intriky, anarchie, a konečně dokonce absurdita principů*“.⁸⁹

Významnou úlohu v hospodářském pozvednutí regionu mělo mít zlepšení sociálního postavení rolníků, kteří se v době existence samostatného Polska fakticky nacházeli v pozici otroků vystavených zcela na milost a nemilost z vůli svých pánů.⁹⁰ Ludwig von Mises charakterizuje haličského rolníka tehdejší doby následujícími slovy:

„*Stovky let útlaku z něj učinily takřka zvíře, lhostejné ke všem pokusům o jeho duchovní či hospodářské povznesení. [...] Prostý člověk v Haliči je stále příliš drsný na to, aby si byl vědom velké hodnoty, jakou má svobodné vlastnictví, je zvyklý na vazby, které ho poutají již po staletí. Sám bezcenný, spoléhá se stejně jako čeledín na statku, jako soumar v chlévě na to, že ho [panstvo, vrchnost] nasytí, jestliže se nevydaří sklizeň; že se o něj*

⁸⁵ Z těch známějších uveďme například: KRATTER, Franz. Briefe über den itzigen Zustand von Galizien: ein Beitrag zur Staatistik und Menschenkenntnis. Leipzig: [s.n.], 1786; TRAUNPAUR, Alphons Heinrich Chevalier d'Ophanie. Dreyssig Briefe über Galizien: oder Beobachtungen eines Mannes, der sich mehr als nur ein paar Monate in diesem Königreiche umgesehen hat. Wien: [s.n.], 1787.

⁸⁶ FLASZA, Jan (ed.). Rocznik Bocheński, T. IV. Bochnia: Muzeum imienia Stanisława Fischera, 1996, s. 8; srov. RUSZAŁA, Kamil. "Galicja na zawsze pozostanie Galicją": kraj koronny na kresach imperium na łamach „Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat”. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2021, č. 1, s. 72; WOLFF, Larry. Inventing Galicia: Messianic Josephinism and the Recasting of Partitioned Poland. *Slavic Review*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, roč. 63, č. 4, s. 822-826.

⁸⁷ KIENIEWICZ. The Emancipation of the Polish Peasantry, s. 113; srov. KONARSKI, s. 10.

⁸⁸ NOWAK, s. 274.

⁸⁹ Josef Leopoldovi, 1.8.1773, cit. dle: ARNETH, Alfred von. Maria Theresia und Joseph II.: ihre Correspondenz sammt Briefen Joseph's an seinen Bruder Leopold: 2. Band: 1773 – Juli 1778. Wien: Carl Gerold's Sohn, 1867, s. 16.

⁹⁰ BIAŁAS, Stanisław. Jakub Szela: kim był?. Kraków: nakl. autora, 2006, s. 14; srov. MISES, Ludwig von. Die Entwicklung des gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisses in Galizien 1772-1848. Wien; Leipzig: Franz Deuticke, 1902, s. 14-16; WYCECH, Czesław. Jakub Szela: pięć prac o Jakubie Szeli. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1956, s. 30-31.

postará, když mu shoří dům; že mu přidělí jiné pozemky, pokud jeho pole spláchne voda nebo pokryje neúrodný písek. Dřevo získá v lesích vrchnosti, krmivo pro dobytek na jejích pastvinách. [...] Lenost a hloupost [...] ho činí bezcitným a jen to nejtvrďší zacházení ho probudí z nečinnosti a donutí pocítit touhu po lepší životní situaci“.⁹¹

Reformy Josefa II. si ve stručnosti představme. V první řadě stojí za zmínku patent z 5. dubna 1782, který rušil v oblasti Haliče institut nevolnictví a nahrazoval ho dědičným „mírným“ poddanstvím.⁹² O této chvíli se mohli rolníci volně ženit nebo se věnovat dle libosti řemeslu, umění či vědám, aniž k tomu potřebovali souhlas vrchnosti, a rovněž jim bylo umožněno svobodně opustit panství po splnění předepsaných ustanovení. Zde nicméně tkvěl kámen úrazu. Rolníci zamýšlející opuštění vrchnostenských pozemků byli povinni doporučit na své místo odpovědného nástupce, čímž se tato eventualita stala takřka neuskutečnitelnou, a i v případě, že by se rolníkovi tuto podmínku podařilo splnit, reálně příliš nezískal, neboť odchodem klesl na úroveň pouhého bezzemka, bez práce, bez majetku a bez prostředků.⁹³ Pro ty, kteří disponovali dostatkem prostředků, aby se vykoupili z poddanských povinností, zase působila daleko atraktivněji možnost zůstat na místě a užívat privilegovaného postavení svobodných rolníků. V praxi největší výhody přinášelo opatření synům z rolnických rodin, kteří díky němu mohli odcházet vzdělávat ve školách či v řemesle.⁹⁴ Důležité ustanovení, navazující na starší dokument vydaný roku 1775 za vlády Marie Terezie,⁹⁵ představoval robotní patent z 16. června 1786, který úzce specifikoval podobu vykonávaných robotních povinností. Roboty byla omezena na tři dny v týdnu, tj. 156 dní za rok. V létě měl rolník odpracovat 12 hodin za den, přičemž v době žní se tento limit zvyšoval na 14, a v zimě osm. O rok později bylo soudním dekretem rolníkům pod podmínkou řádného plnění stanovených robotních závazků přiznáno právo doživotní a dědičné držby užívané půdy a vrchnosti zakázáno takového rolníka z půdy

⁹¹ MISES, s. 28.

⁹² KIENIEWICZ, Stefan. Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1951, s. 2; srov. MISES, s. 42, 45; WYCECH, Czesław. Powstanie chłopskie w roku 1846. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1955, s. 23.

⁹³ MISES, s. 46; srov. ROZDOLSKI, Roman. Stosunki poddańcze w dawnej Galicji. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1962, s. 139-140.

⁹⁴ ŚRENIOWSKI, Stanisław. Uwłaszczenie chłopów w Polsce. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1956, s. 157.

⁹⁵ ROZDOLSKI, s. 174; srov. ŚRENIOWSKI, s. 157-158.

odsunout.⁹⁶ Další opatření například upravovala sociálně právní vztahy mezi panstvem a poddanými, především v rovině administrativní správy, patent z 1. září 1781 zase umožnil rolníkům odvolávat se proti výrokům dvorských soudů k soudům okresním.⁹⁷ Avšak zdaleka nejambicióznějším projektem Josefa II. se byl berní a urbaniální patent. Výsledkem implementace této reformy mělo být zrušení robotní povinnosti a její nahrazení peněžitými dávkami, které neměly překročit 30 procent z výnosu obdělávané půdy,⁹⁸ z čehož zhruba dvě třetiny by připadly vrchnosti a třetinu tvořila státem stanovená pozemková daň.⁹⁹ Pro srovnání, před touto reformou měly dávky odváděné vrchnosti dosahovat dvou až třinásobné výše.¹⁰⁰ Bouřlivá, negativní reakce šlechty donutila Josefova nástupce Leopolda II. patent odvolat.¹⁰¹ Namísto zrušeného patentu byl 1. září 1798 přijat náhradní zákon, jenž stanovoval možnost potenciální záměny roboty za peněžité dávky prostřednictvím dobrovolné dohody mezi poddanými a vrchností, která měla být následně, v případě, že žádným způsobem nenarušovala práva hypotečních věřitelů, potvrzena okresními úřady. V nikterak nezměněné podobě pak zůstalo toto opatření v platnosti až do revolučního roku 1848.¹⁰²

Všehovšudy bohužel nelze říct, že by reformy výrazným způsobem přispěly ke zlepšení životních podmínek haličského rolnictva. Moc panstva byla sice do jisté míry ohraničena a ustanovena právní ochrana rolníků, legislativa ovšem nijak nebránila vrchnosti v libovolném navyšování pracovní zátěže svých poddaných, ani dalších více či méně pokoutných způsobech obcházení omezujících opatření.¹⁰³ Kromě již existujících povinností a poplatků vůči dvoru navíc rolníkům přibyla i povinnost odvodu pozemkové daně a služby v armádě trvajících v rozmezí deseti až 14 let.¹⁰⁴ V jednom ohledu se však situace změnila. Patentem ze září 1781 získali rolníci možnost bránit se panské libovůli

⁹⁶ KIENIEWICZ. Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku, s. 2-3; srov. SŁOTWIŃSKI, Konstany. Katechizm poddanych galicyjskich: o prawach i powinnościach ich względem rządu, dworu i samych siebie. [s.l.]: [s.n.], 1832, s. 73; WYCECH. Powstanie chłopskie w roku 1846, s. 23.

⁹⁷ KIENIEWICZ. Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku, s. 2; srov. ROZDOLSKI, s. 142-143; WYCECH. Powstanie chłopskie w roku 1846, s. 24-25.

⁹⁸ ROZDOLSKI, s. 228-230; srov. ŚRENIOWSKI, s. 159.

⁹⁹ MISES, s. 76.

¹⁰⁰ ŚRENIOWSKI, s. 159-160; srov. WYCECH. Powstanie chłopskie w roku 1846, s. 44.

¹⁰¹ ROZDOLSKI, s. 246; srov. ŚRENIOWSKI, s. 160-161.

¹⁰² KIENIEWICZ. Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku, s. 3; srov. MISES, s. 88.

¹⁰³ GILL, s. 54-55; srov. ROZDOLSKI, s. 256-258.

¹⁰⁴ FLASZA (ed.), s. 10-11; srov. KIENIEWICZ. Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku, s. 7-8.

soudní cestou a také tohoto práva aktivně využívali. Soudní spory mezi poddanými a vrchnostmi se následně táhly bez výsledku často i celá desetiletí.¹⁰⁵

Značně problematickou kondici vykazovalo i haličské hospodářství jako celek. V zemědělském sektoru panovala neefektivita a zaostalost. Mělká orba v způsobená nasazením lehkých dřevěných pluhů opatřených železnými pluhy velká k tomu, že byla využívána pouze svrchní vrstva půdy, což v dlouhodobém měřítku omezovalo zemědělské výnosy. Velké klady nepřinášel ani stále využívaný trojpolní systém.¹⁰⁶ Průmyslový sektor byl nerozvinutý, roku 1842 disponovala oblast Haliče 3,4 procenty veškerých průmyslových kapacit státu, což vzhledem k faktu, že šlo o rozlohou vůbec největší z korunních zemí monarchie disponující 28,7 procenty jejího obyvatelstva, představovalo dosti slabý výsledek.¹⁰⁷ Důležitou úlohu i nadále plnilo řemeslo a drobná venkovská výroba v podobě například hrnčířských a tesařských dílen nebo koželužen, abychom uvedli aspoň některé z mnoha.¹⁰⁸ I zde se však situace postupem času proměnila. V zemědělství se inovace projevily používáním nových vylepšených nástrojů, od zdokonalených pluhů až po secí a žací stroje, objevily se nové perspektivní plodiny, které měly potenciál výrazně zlepšit problematickou potravinovou situaci na venkově. V první řadě se jednalo o zelí a brambory, jež se záhy díky své nízké ceně rovněž staly dominantní surovinou při výrobě alkoholu,¹⁰⁹ dále například cukrovou řepu, kukuřici nebo okrasné rostliny. Mezi obilovinami i nadále dominovaly ječmen, oves a žito. Pšenice se pěstovala jen v omezené míře.¹¹⁰ V průmyslu se přínos inovací příliš neprojevil, suverénně nejrozšířenějšími v regionu zůstávaly i nadále tradičně silné sektory, ve východní části Haliče palírenství a

¹⁰⁵ DASZYK, Krzysztof K., Tomasz KARGOL a Tomasz SZUBERT (eds.). Rok 1846 w Krakowie i Galicji: odniesienia, interpretacje, pamięć. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze "Historia Iagellonica", 2016, s. 28, 30-32; srov. KARGOL, Tomasz, Łukasz JEWUŁA a Krzysztof ŚLUSAREK. Dwór, wieś i plebania w przestrzeni społecznej zachodniej Małopolski w latach 1772-1815. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze "Historia Iagellonica", 2015, s. 233-270. Nejčastější důvody soudních sporů uvádí Rozdolski: ROZDOLSKI, s. 256-260.

¹⁰⁶ NOWAK, s. 277; srov. SŁOMKA, Jan. Pamiętniki włościanina: od pańszczyzny do dni dzisiejszych. Kraków: Towarzystwo Szkoły Ludowej, 1929, s. 47; TYROWICZ, Marian (ed.), s. 59.

¹⁰⁷ KIENIEWICZ. Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku, s. 7; srov. WYCECH. Powstanie chlopskie w roku 1846, s. 30.

¹⁰⁸ TYROWICZ, Marian (ed.), s. 61-63; srov. WYCECH. Powstanie chlopskie w roku 1846, s. 31.

¹⁰⁹ GILL, s. 77; srov. NOWAK, s. 280; ŻYCHOWSKI, s. 54.

¹¹⁰ KALINKA, s. 226-227; srov. NOWAK, s. 280; SŁOMKA, s. 53-54; STUPNICKI, s. 12.

v západní tkalcovství.¹¹¹ Rozvoj výroby byl slabý, středních a velkých podniků existovalo jen málo, navíc frekvence jejich vzniku a opětovného zániku byla, často v důsledku nedostatku financí a omezených možností uplatnění na nevelkém a chudém lokálním trhu,¹¹² velmi vysoká.¹¹³ Finanční náročnost učinila podnikání v průmyslové výrobě výsadní doménou šlechty, avšak ani ta nejevila s výjimkou úzké vrstvy několika bohatých pozemkových magnátů o aktivitu v této ekonomické sféře valný zájem.¹¹⁴ Kromě mimořádné nákladnosti a nezkušenosti podnikatelů hrála v nedostatečné iniciativě šlechty výraznou roli i značně sporná rakouská politika vůči Haliči.¹¹⁵ Stefan Kieniewicz uvádí, že „70 let po [prvním] dělení byla Halič nejchudší ze všech polských zemí a současně tou nejméně zanedbávanou provincií habsburské monarchie. [...] Vídeňská vláda se chovala k Haliči jako k přechodně získanému území, které může lehce ztratit anebo využít ve výhodné výměně. Rovněž ve čtyřicátých let z této oblasti získala na daních zhruba 18 milionů zlotých a zpět do ní vůbec nic neinvestovala“.¹¹⁶ Výrobu drtila ochranná cla uvalená na průmyslové produkty, drobné podnikatele zase trápila byrokratická šikana. Rozvrat hospodářství způsobilo zavedení státních monopolů, zejména na těžbu a prodej soli a pěstování tabáku.¹¹⁷ Státní pokladně přinášel solný monopol mimořádný užitek, výdělek z každého centu prodané soli dosahoval výše až 2400 procent, koneckonců bohaté solné doly ve Wieliczce a Bochnii představovaly jeden z hlavních důvodů pro zábor oblasti.¹¹⁸ Cena tabáku vlivem monopolu rapidně poklesla, což společně s nárůstem nákladů za dopravu učinilo celý sektor nerentabilním. Dlouhodobě nízké výkupní ceny vedly taktéž k poklesu produkce obilovin a reorientací zemědělců na

¹¹¹ STUPNICKI, s. 15.

¹¹² ŚLUSAREK, Krzysztof. Ziemiaństwo a rozwój gospodarczy Galicji w 2. połowie XVIII i na początku XIX wieku. *Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX Wieku*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2010, roč. 8, s. 28, 32-33; srov. ŻYCHOWSKI, s. 75.

¹¹³ GILL, s. 77-78; srov. WYCECH. Powstanie chłopskie w roku 1846, s. 33; ŻYCHOWSKI, s. 75-76.

¹¹⁴ ŚLUSAREK. Ziemiaństwo a rozwój gospodarczy Galicji w 2. połowie XVIII i na początku XIX wieku, s. 31; srov. ŻYCHOWSKI, s. 76.

¹¹⁵ GILL, s. 54; srov. ŚLUSAREK. Ziemiaństwo a rozwój gospodarczy Galicji w 2. połowie XVIII i na początku XIX wieku, s. 31.

¹¹⁶ KIENIEWICZ, Stefan. Galicja w latach 1846–1848, cit. dle: GILL, s. 53-54. Celkový roční příjem rakouské státní pokladny z Haliče podle Stanisława Staszice činil 120 milionů zlotých: TYROWICZ, Marian (ed.), s. 84-85.

¹¹⁷ GILL, s. 54; srov. GRODZISKI, s. 236-239; ŚLUSAREK. Ziemiaństwo a rozwój gospodarczy Galicji w 2. połowie XVIII i na początku XIX wieku, s. 31.

¹¹⁸ GILL, s. 54; srov. GRODZISKI, s. 236-237; ŻYCHOWSKI, s. 74.

výdělečnější plodiny. Haličskému palírenství, jenž v dobách svého vrcholu zajišťovalo 60 procent produkce vodky v celé monarchii, zase uštědřilo těžkou ránu navýšením spotřební daně, krizi průmyslu ještě dále prohloubila plísňová choroba brambor a rozšíření spolků střídmosti mezi rolnickým obyvatelstvem.¹¹⁹ Na venkově již tak dosti tristní situaci ještě zhoršovala existence tradičního feudálního odbytového trhu, který výrazně omezoval možnosti vývozu za hranice panství, což činilo místní pány jedinými odběrateli lokálních výrobků a služeb. Výkupní ceny si vrchnost mohla určovat dle vlastních potřeb, tudíž získané prostředky prostým rolníkům nemusely často vystačit ani na pokrytí základního potřeb, natož zajištění ekonomické nezávislosti.¹²⁰

Všeobecně lze životní podmínky na haličském venkově charakterizovat jako mimořádně špatné. Rolníci žili v nevelkých, chudých a přelidněných vesnicích, čítajících ne více než 300 obyvatel, přičemž selská domácnost hostila v průměru 6 až 7 osob.¹²¹ Standardní venkovskou domácnost popsal na stránkách novin *Gazeta Lwowska* Józef Hibl, zástupce haličského zemského protomedika,¹²² následujícími slovy:

„Jeho [rolníkovu] obydlí je velmi nuzné, obvykle v nízké zakouřené světnici přebývá celá rodina pohromadě se svými hospodářskými zvířaty, kravami, prasaty, husami, slepicemi a králíky; malinká okna jsou vymazaná hlínou a přední část domu je pokryta hnojem. Světnice se vytápí čtyřikrát denně, tedy tolikrát, kolikrát se vaří. Teplota v takové světnici často dosahuje 30 stupňů nad nulou a obyvatelé domu kdykoliv, kdy je to potřeba, vycházejí na ulici, kde vzduch dosahuje více než 20stupňových mrazů. [...] Tato špatná obydlí jsou zdrojem nakažlivých horeček, [...] většinou během zimního období v důsledku výparu z množství zvířat a jejich v horku světnice uhnívajících výkalů. [...] Vždy se stává, že když v domě onemocní jeden, tak musí onemocnět všichni [...]. Lůžka zdravého i

¹¹⁹ GILL, s. 54; srov. ŚLUSAREK. Ziemiaństwo a rozwój gospodarczy Galicji w 2. połowie XVIII i na początku XIX wieku, s. 31; WYCECH. Powstanie chłopskie w roku 1846, s. 31-32.

¹²⁰ GILL, s. 76-77; srov. ŚRENIOWSKI, s. 153-154.

¹²¹ GRODZISKI, s. 30; srov. KARGOL, JEWUŁA a ŚLUSAREK, s. 29, 38-39.

¹²² Zemský protomedik – nejvyšší úřednický post ve zdravotnickém systému dané korunní země habsburské monarchie, zemští protomedici podléhali přímo ústřednímu státnímu zdravotnímu orgánu, Dvorské zdravotní deputaci v čele s říšským protomedikem sídlící ve Vídni: JÍLKOVÁ, Barbora. *Organizace zdravotní a hygienické péče v Českých Budějovicích od druhé poloviny 19. století do roku 1945* [online]. České Budějovice, 2011 [cit. 2022-04-28]. Dostupné z: https://theses.cz/id/xeqc8a/Organizace_zdravotn_a_hygienick_pe_v_eskch_Budjovicch_od_.pdf. Diplomová práce. Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Ústav archivnictví a pomocných věd historických. Vedoucí práce Ryantová, Marie, s. 19, I.

*nemocného stojí přímo vedle výkalů jejich spolubydlících nebo též na peci či plotně; lepší místo na lavici u pece je vyhrazené pro hospodáře“.*¹²³

Jak vidno, děsivé hygienické podmínky a z nich vyplývající epidemie nemocí byly běžnou součástí venkovského života. Vesnické obyvatelstvo Haliče nicméně nelze brát za nehybnou monolitickou masu, i mezi prostými rolníky totiž panovaly určité rozdíly, především na poli majetkového vlastnictví. Tímto způsobem je možné venkovskou společnost rozdělit na čtyři skupiny, hospodáře neboli kmety, zahradníky, chalupníky a komorníky. Kmeti představovali jistou elitní skupinu mezi rolníky. Disponovali největšími pozemky, mohli si dovolit provozovat koňské či volské spřežení a najímat čeled', jež namísto nich pak odpracovávala jim zadané poddanské povinnosti. Dům spolu s nevelkým pozemkem, zahradou (*ogród*), drželi ve svém vlastnictví zahradníci. Mezi chalupníky patřili drobní rolníci a bezzemci, kteří nevlastnili žádnou půdu, a jejich majetek se omezoval na jejich dům, případně několik kusů dobytka. Vůbec nejchudší vrstvu tvořili nemajetní bezzemci, komorníci. Chalupníci a komorníci si přivydělávali drobným řemeslem a hlavní zdroj obživy pro ně zajišťovala práce pro místní pány nebo bohaté kmety. Třeba zmínit, že kmeti vystavovali zaměstnané bezzemky přinejmenším srovnatelnému útlaku, jakého se dopouštěla vrchnost. Situace byla v takových případech dokonce daleko horší. Případné stížnosti neměla selská čeled' reálně komu adresovat, jelikož státní úřady nehodlaly do vnitřních záležitostí obcí nijak zasahovat.¹²⁴

Místní samospráva byla vykonávána prostřednictvím dominií, v Haliči jejich počet dosahoval 2558, z toho 39 patřilo státu, 20 náleželo církvi a 2499 se jich nacházelo v soukromých rukou. Obvykle takové dominium čítalo jednu či více vesnic, avšak vyskytovaly se i situace, kdy se o vládu nad jedinou vsí dělilo několik vlastníků. V takových případech docházelo k ustanovení tzv. společného dominia, přičemž správu dané jednotky vykonával vlastník největšího podílu.¹²⁵ V čele vesnice stáli fojt, vybíraný vrchností ze tří obcí navržených kandidátů každé tři roky, a dva přísedící. Jejich úkolem bylo tlumočit poddaným vůli vrchnosti a asistovat dvorským úředníkům v jejich činnosti. Na vsi se fojti těšili velkému vlivu a vážnosti, nezřídka se stávalo, že rolníci se při

¹²³ Ułomek Topografii Cyrkułu Jasielskiego, pisany w roku 1808 r. In: *Gazeta Lwowska*, 3. 9. 1811, s. 1133.

¹²⁴ BIAŁAS, s. 14; srov. DASZYK, KARGOL a SZUBERT (eds.), s. 27; KIENIEWICZ. Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku, s. 43-45.

¹²⁵ KIENIEWICZ. Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku, s. 20; srov. SZUBERT, Tomasz. Jak(ó)b Szela: (14)15 lipca 1787-21 kwietnia 1860. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2014, s. 52.

vzájemných sporech raději než na dvorský soud obraceli právě na ně. Jako reprezentanti vrchnosti si ovšem nemohli dovolit vůči dvoru veřejně vystupovat.¹²⁶ V případě, že vesnice vedla s vrchností soudní spor, byli z řad obyvatel vybráni zmocněnci, kteří ji měli během vyšetřování reprezentovat.¹²⁷ Moritz von Sala, který ve čtyřicátých letech 19. století v Haliči zastával úřad zemského rady,¹²⁸ se na adresu těchto zmocněnců nepřilíš lichotivě vyjádřil, že jsou „*hrubí a nevzdělaní, pouze mazanější než ostatní rolníci*“.¹²⁹

Dominiální správu na vsi reprezentovali dvorští úředníci, těmi nejdůležitějšími byli mandatáři a justiciáři. Přesný okruh mandatářových pravomocí lze jen obtížně vymezit, tento úředník zastupoval pána po dobu jeho nepřítomnosti v dominiu, ze své pozice zajišťoval administrativu dominia, dohlížel na lokální policejní a hospodářskou správu. V menších dominiích však jeho pravomoci mohly zahrnovat i přímý dohled nad plněním poddanských povinností nebo vykonávání policejní činnosti. Ve větších dominiích pak byli těmito méně podstatnými úkony pověřeni nižší úředníci jako drábové, ekonomové nebo, tzv. *sędziowie policyjni*, policejní soudci.¹³⁰ Mandatáři měli často jen velmi povrchní znalost právních norem, rekrutováni byli především z řad nemajetných absolventů Lvovské univerzity, kteří si nemohli dovolit financovat více než vstupní dvouletý kurz filozofie. Jediné podmínky představovalo dovršení 24 let a složení zvláštní zkoušky.¹³¹ Kvalifikace pro post civilního soudce neboli justiciáře byla již náročnější, neboť ho mohli vykonávat pouze jedinci disponující právním vzděláním. Justiciář plnil roli soudce v civilních sporech mezi poddanými, v důsledku nedostatečného počtu kvalifikovaných úředníků připadalo na jednoho justiciáře 20 až 30 dvorů. Oba úředníci byli formálně podřízeni jak pánům dominií, tak okresním úřadům. To je stavělo do krajně nezáviděníhodné situace, kdy museli odpovídajícím způsobem balancovat na hraně mezi zájmy obou stran a zároveň při tom dbát na svůj prospěch. Mezi mizerně placenými a přepracovanými úředníky bujela

¹²⁶ BIAŁAS, s. 14-15; srov. GRODZISKI, s. 78-81; KIENIEWICZ. Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku, s. 45-46; SŁOMKA, s. 221-223; SZUBERT, s. 55.

¹²⁷ KIENIEWICZ. Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku, s. 46-47; srov.; SZUBERT, s. 55.

¹²⁸ IVASYUK, s. 36.

¹²⁹ SALA, Moritz von. Geschichte des polnischen Aufstandes von Jahre 1846. Wien: Gerold, 1867, s. 281.

¹³⁰ BIAŁAS, s. 14-15; srov. MONTOWSKI, Michał a Zbigniew K. WITEK. Krew, która woła: pamięć i niepamięć o rzezi galicyjskiej 1846. Kraków: Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie, 2016, s. 29-31, 36; SZUBERT, s. 53.

¹³¹ GILL, s. 65; srov. KIENIEWICZ. Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku, s. 31.

korupce obrovských rozměrů, jež se stala dlouhodobě neřešitelným problémem, který dále podkopával již tak značně omezenou důvěru rolníků k vrchnosti.¹³²

Nálady rolnictva vůči panstvu trefně shrnul regionální historik Wiesław Hap ve svém článku o Jakubu Szelovi, citují: „*Panský dvůr byl pro průměrného rolníka symbolem bohatství, sám pán symbolem zdrcující moci a zahálky a jeho úředníci nenáviděnými utlačovateli a pronásledovateli*“.¹³³ Samozřejmě ne všichni pánové se svým poddaným chovali s krutou bezohledností, jsou známy příklady pánů, kteří se snažili ulehčit úděl svých poddaných, ať už snížením roboty a poddanských poplatků, stavbou škol, zlepšením lékařské péče a další dobročinnou činností. Ke všeobecnému zlepšení životních podmínek na venkově ale bohužel nedošlo.¹³⁴

Máme-li hovořit o důležitých činitelích života na vsi, nelze se dále nezmínit o postavě kněze. Od dob vlády Josefa II., kdy byla církev podřízena státní moci, plnili kněží spíše funkci úředníků než duchovních pastýřů. I v jejich případě lze hovořit o značné vytíženosti. V tarnovské diecézi, kde panovala nejhorší situace, připadalo 2589 věřících na jeden kostel, 1488 na každého kněze. Ani v ostatních diecézích nebyl stav o mnoho lepší. Mimo to měl za úkol zajišťovat rolníkům patřičné vzdělání. Fungování venkovských škol nicméně plně záviselo na prostředcích poskytnutých místní vrchností nebo obcí, jelikož stát neměl zájem do vzdělání venkovského obyvatelstva jakkoliv investovat. Každá škola obsluhovala obvykle pět a více vesnic a výuka zahrnovala přinejlepším katechismus a kostelní zpěvy. Rolníci potřebě vzdělání nerozuměli a pánové o vzdělané rolníky zájem také neměli, v čemž jim kněží ochotně vycházeli vstříc. Ostatně většina kněží byla rekrutována z řad drobné a střední šlechty a ti, kteří pocházeli z rolnických rodin, se ke svému původu jen málokdy hlásili. Dobré vztahy s vrchností podporovala i panská patronáž, která představovala pro venkovské kněze velmi zajímavý zdroj příjmu. Církev tedy v oblasti Haliče aktivně hájila stávající poměry, připočteme si k tomu ještě povinné

¹³² GILL, s. 64-66; srov. KIENIEWICZ. Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku, s. 30-31; SŁOTWIŃSKI. Katechizm poddanych galicyjskich, s. 102-108; SZUBERT, s. 53-54.

¹³³ HAP, Wiesław. Jakub Szela - krwawy upiór czy obrońca chłopów?: wokół rabacji chłopskiej 1846 roku - prawda i mity. *Rocznik Jasielski*. Jasło: Stowarzyszenie Miłośników Jasła i Regionu Jasielskiego, 2006, roč. 6, s. 9.

¹³⁴ HAP, s. 9; srov. KIENIEWICZ. Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku, s. 26-27; MONTOWSKI a WITEK, s. 12-13.

desátky či poplatky za církevní úkony a není divu, že se kněží na venkově netěšili zrovna velké popularitě.¹³⁵

Výraznou úlohu v životě vesnice měla také krčma. Fungovala jako centrum společenského i hospodářského života obce, probíhali zde zábavy, uzavírali se obchody, získávali se novinky o okolním světě. Právě v krčmách také obvykle zasedaly a vynášely rozsudky obecní soudy a dvorští úředníci zde vybírali daně a poplatky. Výčepní právo pronajímala krčmářům vrchnost výměnou za podíl ze zisku. Krčmář, obvykle židovského původu,¹³⁶ byl jednou z nejvlivnějších osob na vsi, pro společenství plnil celou řadu úloh, namátkou „*obchodníka, hostinského, kupce, lichváře, přítele, rádce, lékaře a tak dále*“.¹³⁷ S činností krčem přímo souvisel i jeden z největších zlořádů, jež haličský venkov 19. století trápily, pijáctví. Navzdory četným obtížím palírenského průmyslu, o kterých bylo již pojednáno výše, se ceny alkoholických nápojů držely dlouhodobě nízko. Okolo roku 1840 dosahovala půlpinta (cca 0,45 litru) vodky srovnatelné ceny jako pět liber brambor, jedna libra chleba nebo třetiny libry masa. Výsledkem byla rozsáhlá epidemie alkoholismu rozšířená mezi rolnickým obyvatelstvem, v jejímž důsledku se kromě jiného rolníci dožívali průměrného věku pouhých 30 až 40 let.¹³⁸ Církev se proti pijáctví rolníků snažila bojovat ustanovením spolků střídmosti. Tento fenomén se původně objevil v protestantských zemích, k založení prvního spolku střídmosti pod záštitou katolické církve došlo v roce 1838 v Irsku. V Haliči byly spolky zakládány od roku 1844 a hnutí záhy dosáhlo masového charakteru. Účastníci měli možnost složit slib plné anebo mírné abstinence, který nezahrnoval zákaz konzumace piva a vína. Úspěchy hnutí byly jen velmi omezené, působení spolků však značně vyhrotilo již tak napjaté sociální vztahy panující na haličském venkově. Šlechta, pro níž výroba a prodej lihovin představovaly podstatný zdroj příjmu, a krčmáři, kterým držba výčepního práva zajišťovala obživu, se agitaci spolků aktivně bránili a šířili vlastní propagandu o škodlivosti abstinence na lidské zdraví. Ze vzniklé vlny nenávisti nakonec nejvíce těžila rakouská byrokracie. Církev si svojí agresivní rétorikou vůči propinátorům znepráčetila šlechtické kruhy, rolníci dění vnímali jako panské

¹³⁵ GRODZISKI, s. 115-119; srov. KIENIEWICZ. Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku, s. 37-39; SZUBERT, s. 58.

¹³⁶ GAWRYSZCZAK, Anna. Żydzi jako wiejscy dzierżawcy karczm w XIX wieku. *Zeszyty Wiejskie*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2012, roč. 17, s. 80; srov. KIENIEWICZ. Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku, s. 40-41; SZUBERT, s. 57-58.

¹³⁷ GAWRYSZCZAK, s. 85.

¹³⁸ KIENIEWICZ. The Emancipation of the Polish Peasantry, s. 115-116; srov. NOWAK, s. 276.

spiknutí a židovští krčmáři, zděšení nebezpečím vypuknutí antisemitských bouří pod vlivem štvavé církevní kampaně a neochotou panstva poskytnout jim podporu, hledali ochranu u státního aparátu, pro který se stali velmi užitečným nástrojem šíření rakouské propagandy.¹³⁹

Řešení agrární otázky se dostalo do popředí politické debaty až v polovině čtyřicátých let. V pozadí však spíše než upřímná snaha o zlepšení životních podmínek rolníků stály ryze praktické důvody v podobě snižující se produktivity robotujících poddaných a tím pádem klesajících výnosů majitelů panství. Situaci navíc ještě zhoršila vlna přírodních katastrof. Mezi lety 1840 a 1843 se v Haliči vyskytla morová epidemie ovcí a skotu, která zdecimovala stáda napříč celou provincií, vlivem výjimečně nepříznivých meteorologických podmínek došlo ke ztrátě veškeré úrody obilovin, z Kongresového Polska se do oblasti rozšířila plíseň brambor a jako vrchol všeho se ve letech 1844 a 1845 prohnala oblastí vlna povodní, která způsobila značné ztráty na životech a majetku. Výsledkem bylo drastické navýšení cen potravin, hlad a epidemie infekčních chorob.¹⁴⁰ Ani vrchnost, ani intervence státu nedokázaly přispět ke stabilizaci situace a na venkově nespokojenost obyvatel často přerůstala v násilnosti, které následně musela pacifikovat armáda.¹⁴¹ Návrhů agrární reformy bylo několik, v zásadním bodě se však shodoval. Rolníkům mělo být uděleno právo držby vlastní půdy, přičemž původní vlastníci půdy budou náležitě odškodněni. Konkrétní podoba odškodnění a další body reformy představovaly předmět další diskuse. V květnu 1845 byla ustanovena zvláštní komise, která se plánem agrární reformy měla zabývat, ovšem než mohl být některý z návrhů přijat, vypuklo v únoru 1846 krakovské povstání.¹⁴²

¹³⁹ GAWRYSZCZAK, s. 83; srov. KIENIEWICZ. The Emancipation of the Polish Peasantry, s. 116-117; KOPFF a ESTREICHER (ed.), s. 66-68; KRACIK, Jan. W Galicji trzeźwiejącej, krwawej, pobożnej. Kraków: Wydawnictwo SALWATOR, 2008, s. 11-24; SZUBERT, s. 59-60.

¹⁴⁰ BIAŁAS, s. 16; srov. DASZYK, KARGOL a SZUBERT (eds.), s. 32-34; GILL, s. 57; KOPFF a ESTREICHER (ed.), s. 68; ŻYCHOWSKI, s. 83-85.

¹⁴¹ DASZYK, KARGOL a SZUBERT (eds.), s. 34-36; srov. GILL, s. 64; ŻYCHOWSKI, s. 85-91.

¹⁴² DROZDOWSKI, Marian M. (ed.). Rewolucja czy praca organiczna drogami do niepodległości?: w 150 rocznicę wydarzeń 1846 r. Poznań: Instytut Historii, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1997, s. 66-72; srov. ŚLUSAREK, Krzysztof. Uwłaszczenie chłopów w Galicji zachodniej. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze "Historia Iagellonica", 2002, s. 17-26.

3 Konspirační činnost v Haliči

Takové poměry tedy panovaly v provincii, v níž hodlala Polská demokratická společnost provádět revoluční agitaci. Do konspirační činnosti v prostoru Haliče se TDP zapojila relativně pozdě, teprve roku 1837 byl do oblasti vyslán první emisar Společnosti Robert Chmielewski, neboť pozornost jejích předáků se do té doby v první řadě soustředila na debatu o podobě politického programu, která vyvrcholila sepsáním již zmiňovaného Manifestu z Poitiers.¹⁴³ Chmielewského čekalo nepříjemné překvapení. Přestože se mu podařilo navázat styk s místními konspiračními skupinami, žádná z nich se nehodlala podvolit zahraničního vedení, ani přijmout program TDP, a tak nakonec s několika spolupracovníky zahájil činnost vlastní organizace, dokud ji na jaře 1841 nerozehnala a většinu jejích členů nepozatýkala rakouská policie.¹⁴⁴ Po likvidaci Chmielewského skupiny snaha TDP o ustanovení vlastního zastoupení v Haliči ustala a po několik následujících let se demokraté soustředili pouze na udržení kontaktu s ideologicky spřízněnými jednotlivci, přičemž své aktivity na záborových územích koordinovali ze základny v pruském Poznani, kde v důsledku příznivé politické situace nemuseli polští vlastenci čelit natolik tvrdému pronásledování ze strany státní moci jako v ruském či rakouském záboru. Teprve až počátkem roku 1845 získala s příchodem radikálních agitátorů konspirační aktivita demokratů v Haliči nový impuls.¹⁴⁵

3.1 Charakter haličské konspirační scény

Podzemní aktivity polských vlastenců v rakouském záboru měly svůj počátek již ve třicátých letech 19. století, kdy vznikla v reakci na selhání listopadového povstání první konspirační uskupení. Scéna byla velmi pestrá a chaotická, skupiny spontánně vznikaly a zase zanikaly, porůznu mezi sebou spolupracovaly či soupeřily, konspirační činnost často vystřídal v průběhu let členství v řadě organizací, jejichž program vyhovoval jejich

¹⁴³ KIENIEWICZ, Stefan. *Konspiracje galicyjskie (1831-1845)*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1950, s. 177-178; srov. KRAJEWSKI, Józef G. *Tajne związki polityczne w Galicyi: (od r. 1833 do r. 1841): według niewydanych źródeł rękopiśmiennych, oraz aktów sądowych i gubernialnych*. Lwów: Słowo Polskie, 1903, s. 68-69; LEWICKI, Karol (ed.). *Pamiętniki spiskowców i więźniów galicyjskich w latach 1832-1846*. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1954, s. 48-49.

¹⁴⁴ KIENIEWICZ. *Konspiracje galicyjskie*, s. 178-182, 185-186; srov. KRAJEWSKI, s. 69-70; LIMANOWSKI, s. s. 47-48.

¹⁴⁵ KIENIEWICZ. *Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku*, s. 54-57, 62-63; srov. LIMANOWSKI, s. 46-47, 66.

aktuálním zájmům.¹⁴⁶ Neustálé rozšiřování členské základny uskupení a netrpělivost panující zejména mezi mladými spiklenci očekávajícími brzké vypuknutí národně osvobozenického povstání nakonec přispěly ke zkáze celé scény. Mezi lety 1840 a 1841 proběhla v oblasti Haliče vlna zatýkání. Více než tři stovky spiklenců byly zatčeny, včetně emisara TDP Chmielewského, padlo i 51 rozsudků smrti. Třebaže se rakouským úřadům se nepodařilo polský odboj úplně zlikvidovat, konspirační činnost v Haliči zůstala na několik následujících let účinně zparalyzována.¹⁴⁷

Revoluční aktivita se naplno obnovila až mezi lety 1844 a 1846. Do provincie byla z pověření TDP vyslána skupina emisarů s úkolem zaktivizovat místní organizace k přípravám na plánovaném národně osvobozenickém povstání. Řízením konspiračních aktivit v regionu byla pověřena dvojice Teofil Wiśniowski, jenž se chopil organizace odbojové činnosti ve východní Haliči, a Franciszek Wiesiołowski v Haliči západní.¹⁴⁸ V únoru 1846 se k Wiesiołowskému připojil mladý revolucionář a politický uprchlík z Kongresového Polska Edward Dembowski. Metody, jakými tito dva muži hodlali dosáhnout úspěchu revoluce, se od sebe zásadním způsobem lišily. Wiesiołowski, drobný šlechtic z Wojsławi v tarnovském okrese, upínal své naděje k lokální šlechtě. Navzdory určitým výhradám, zejména co se její angažovanosti v národní věci týče, upřímně věřil, že ve chvíli vypuknutí povstání se šlechta chopí vůdčí role v revolučním boji a bude připravena se ve prospěch společnosti vzdát svých privilegií, včetně poddanských práv. O haličském rolnictvu neměl navzdory svému přívětivému zacházení s vlastními poddanými valné mínění, ve svých Pamětech ho popsal jako „mrtvou masu, nemající žádných národních ani politických představ, kterou lze ovšem v případě, že by se vyšším třídám podařilo uchopit moc, uvést do pohybu rozkazem přicházejícím shora. Díky prominutí poddanství, které se mu stalo od určité doby nesnesitelným, bude možné ho zfanatizovat a

¹⁴⁶ CHVOJKA, Michal. Zwischen Konspiration und Revolution: Entstehung und Auswirkungen der Revolution von 1846 in Krakau und Galizien – Wahrnehmung und Aktionsradius der Habsburger Polizei. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*. 2010, roč. 58, č. 4, s. 484; srov. LEWICKI (ed.), s. 51-54.

¹⁴⁷ CHVOJKA, s. 486-488; srov. KIENIEWICZ. Konspiracje galicyjskie, s. 188-192. 195; MANTEUFFEL, KIENIEWICZ a KULA (eds.), s. 117-118; TYROWICZ, Marian. Prawda i mit w biografii Juliana Macieja Goslara (1820-1852). Warszawa: Książka i Wiedza, 1972, s. 66. Podrobně se otázce haličské konspirace od začátku třicátých let do událostí roku 1840 a 1841 věnují Kieniewicz a Krajewski: KIENIEWICZ. Konspiracje galicyjskie; KRAJEWSKI. Tajne związki polityczne w Galicyi. Stručný přehled nabízí Łukasiewicz ve svém příspěvku v: MANTEUFFEL, KIENIEWICZ a KULA (eds.), s. 105-118.

¹⁴⁸ CHVOJKA, s. 494; srov. GRODZISKI, s. 274; KIENIEWICZ. Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku, s. 81-83.

řídit“.¹⁴⁹ Třebaže Wiesiołowski zaujímal k otázce způsobu zapojení rolnictva do povstání tento dosti cynický postoj, sluší se dodat, že si byl plně vědom odpovědnosti, kterou za soudobou situaci rolníků nesla panská zvučle.¹⁵⁰

Zato mezi haličskou šlechtou a Dembowským panovala oboustranná nedůvěra. Ačkoliv Dembowski pocházel z konzervativní šlechtické rodiny, sám obhajoval socialistické ideály absolutní rovnosti a společného vlastnictví¹⁵¹ a šlechtice vnímal jako „lenochy a fanfaróny, bez politického vzdělání, ženoucí se za cetkami, klanící se v salonech Kriega a arciknížete,¹⁵² lhostejní vůči národní věci“. Šlechta také nebyla ze spolupráce s „komunistickým radikálem“ příliš nadšená a jeho činnost považovala za přímé ohrožení vlastních zájmů.¹⁵³ Podle Dembowského představovalo úhelný kámen úspěchu celé akce provedení co možná nejširší agitace mezi prostým rolnickým obyvatelstvem a za účelem provedení tohoto plánu se obklopil početnou sítí spolupracovníků-agitátorů působících v terénu. Jednalo se o velice pestrou směsici osob pocházejících převážně z nižších a středních vrstev společnosti. Zchudlé šlechtice, nespokojené dvorské úředníky, nižší kleriky, řemeslníky či měšťanskou mládež a inteligenci. Z konkrétních jmen stojí zmínku Leon Mazurkiewicz, Dembowského společník z dob jeho působení v Kongresovém Polsku a pravá ruka uvězněného vůdce rolnického konspiračního hnutí na území ruského záboru Piotra Ściegiennyho, a Julian Maciej Goslar, syn Polky a rakouského důstojníka a, slovy dalšího účastníka haličské konspirace Zygmunta Kaczkowského, „komunista nejhrubšího zrna a revolucionář za každou cenu“.¹⁵⁴ Od února 1845 organizoval Dembowski

¹⁴⁹ KIENIEWICZ. Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku, s. 82-83; srov. ŠMERDA, Milan. Pozdně feudální lidová hnutí v Polsku a v Uhrách jako nástroj mocenského boje a předmět manipulace. *Slovanské historické studie*, Praha: Československá akademie věd, 1971, roč. 8, s. 62-63; WIESIOŁOWSKI, Franciszek. Franciszka hr. Wiesiołowskiego Pamiętnik z r. 1845-1846. Lwów: Wydawnictwo Dziennika Literackiego, 1868, s. 26-28, 31.

¹⁵⁰ WIESIOŁOWSKI, s. 4.

¹⁵¹ Podrobněji je o Dembowského ideologii pojednáno v: BROCK, Peter. Socialism and Nationalism in Poland, 1840-1846. *Canadian Slavonic Papers/Revue Canadienne des Slavistes*. Edmonton; New York: Taylor & Francis; Canadian Association of Slavists, 1959, roč. 4, s. 138-146; JEZIORO, Artur. Edward Dembowski – Życie i Twórczość „Czerwonego Kasztelanica”. *Politeja*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2013, č. 23, s. 385-393.

¹⁵² Franz Krieg von Hochfelden (1776-1856), prezident haličského zemského gubernia mezi lety 1831 a 1847; arcikníže Ferdinand Karl von Österreich-Este (1781-1850), haličský generální gubernátor mezi lety 1832 a 1846: SZUBERT, s. 78.

¹⁵³ DĘBICKI, Ludwik Zygmunt. Z dawnych wspomnień 1846-1848. Kraków: Spółka Wydawnicza Polska, 1903, s. 38; srov. JEZIORO, s. 379; WIESIOŁOWSKI, s. 26.

¹⁵⁴ LEWICKI (ed.), s. 166.

systematickou propagaci revolučních myšlenek na haličském venkově.¹⁵⁵ Počátkem října rozšířil Goslar mezi obyvatelstvo tzv. výzvu k lidu, jejímž autorem byl pravděpodobně on sám společně s Dembowským, burcující rolníky k odporu proti útlaku ze strany panstva i státní moci.¹⁵⁶ Obsah výzvy značně vyděsil místní šlechtu i rakouskou byrokracii a vyvolal nesouhlas konspiračního vedení. Výsledkem bylo, že na osobním setkání, které proběhlo někdy okolo devátého října, Wiesiołowski Dembowskému výslovně zakázal provádění jakékoliv další agitace mezi rolnictvem. Dembowski se rozkazu svého nadřízeného nakonec podvolil, opustil západní Halič a v agitační činnosti pak pokračoval ve Lvově. Goslar se zase po zatčení svého bratra přistiženého při rozšiřování opisů výzvy ocitl v hledáčku rakouské policie a uchýlil do exilu v Uhrách. Agitace u lidu tím byla u konce.¹⁵⁷

Způsob, jakým TDP vedla agitaci na záborových územích, měl máloco společného s deklarovanými ideály. Setkání se skutečným stavem věcí v přímo terénu znamenalo pro předáky Společnosti kruté vystřízlivění. Prostý lid, onen autentický „*pramen rozumu národa*“, se ukázal jako naprosto lhostejný a hluchý k revolučním výzvám, což vedlo k reorientaci úsilí na osvícené vrstvy, primárně šlechtu, kde měla podle mínění demokratů revoluční propaganda alespoň určitou šanci na úspěch.

Výsledný dopad agitační kampaně na venkově byl velmi rozporuplný, do značné míry záleželo na konkrétní rétorice a tématu, kterou agitátoři v dané lokalitě akcentovali. Vlastenecká propaganda směřovaná na rolnické obyvatelstvo skončila naprostým neúspěchem. Rolníci totiž jakékoliv vlastenecké cítění zcela postrádaly, sami sebe pokládali za „*Mazury*“. Polák bylo označení vyhrazené čistě jen pro příslušníky šlechtického stavu. Veliké úctě se mezi rolníky rovněž těšil císařský majestát, rakouský císař v jejich vnímání představoval spravedlivého ochránce a opatrovníka lidu před panskou zvlůlí.¹⁵⁸ Drobný šlechtic Henryk Słotwiński popsal situaci následovně:

¹⁵⁵ JEZIORO, s. 379; srov. KIENIEWICZ. Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku, s. 87-91; SYKULSKI, s. 137-139; ŠMERDA, s. 63; TYROWICZ. Jan Tyssowski i rewolucja 1846 r. w Krakowie, s. 44-45; TYROWICZ. Prawda i mit w biografii Juliana Macieja Goslara, s. 27-30, 55.

¹⁵⁶ Původní text výzvy se bohužel nedochoval. O jejím obsahu tak máme povědomí pouze ze stručného německého překladu pořízeného von Salou: SALA, s. 339-349.

¹⁵⁷ KIENIEWICZ. Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku, s. 95-99; srov. LIMANOWSKI, s. 79-80; SYKULSKI, s. 154-156; TYROWICZ. Prawda i mit w biografii Juliana Macieja Goslara, s. 81-98; ŻYCHOWSKI, s. 133-136.

¹⁵⁸ FLASZA (ed.), s. 13; srov. GOSZCZYŃSKI, Seweryn a Zygmunt WASILEWSKI (ed.). Z życia poety romantycznego. Seweryn Goszczyński w Galicji. Nieznane pamiątki, utwory i listy 1832-1842. Lwów:

„Představa národa a společnosti mu [tj. lidu] byly zcela neznámé a nepochopitelné. V očích mazurského rolníka byla vlastní jeho půda zděděná po otci. Polák byl jakýmsi mýtickým netvorem, ne nepodobným d'áblu, a rolník sám dle svého pevného přesvědčení nebyl Polákem, ale „císařským““.¹⁵⁹ Ve věci sociální problematiky zaznamenali agitátoři výraznější úspěchy, avšak i zde narazili na závažné problémy. Rolníci odmítali uvěřit propagandě, již mezi ně rozšiřovali šlechtici a dvorští úředníci, které vnímali jako hlavní původce svého útlaku a obávali se, že revoluce povede k návratu pořádků panujících během existence samostatného Polska. Naopak agresivní protišlechtická rétorika některých radikálních agitátorů vyvolávala v konspiračním vedení obavy z možného vypuknutí živelných rolnických bouří, které by mohly ohrozit průběh celé akce.¹⁶⁰

Revoluce v Krakově nakonec skončila naprostou katastrofou a namísto rolnické podpory museli polští vlastenci čelit haličským venkovanům, jež měli v úmyslu osvobodit, kteří se po boku rakouských jednotek zapojili do pacifikace povstání. Nicméně na tomto místě se raději si přiblížme případy, kdy zaktivizované venkovské obyvatelstvo národně osvobozené povstání skutečně podpořilo. Stalo se tomu tak ve dvou lokalitách, konkrétně na území Svobodného města Krakova a v haličském Podhalí. Ponechejme stranou příklad Krakova, kde se rolnictvo nacházelo ve výrazně odlišném postavení oproti tomu v rakouském záboru,¹⁶¹ a zaměřme se blíže na povstání horalů v podhalském Chochołowě.¹⁶² Vlastník zdejšího panství Czarny Dunajec, do něhož Chochołów spadal, baron Kajetan Borowski si na svých statcích počínal s bezohledností, která byla šokující dokonce i na soudobé haličské poměry. Po letech sporů mezi vlastníkem a jeho poddanými byly jindy lhostejné rakouské úřady nuceny zasáhnout. Roku 1843 byl baron uvězněn a

Towarzystwo Wydawnicze, 1910, s. 110-139; POLONSKY, Anthony. The Revolutionary Crisis of 1846-1849 and Its Place in the Development of Nineteenth-Century Galicia. *Harvard Ukrainian Studies*. Cambridge, MA: Harvard Ukrainian Studies, 1998, roč. 22, s. 449-450; STRUVE, Kai. Citizenship and National Identity: the Peasants of Galicia during the 19th Century. In: WAWRZENIUK, Piotr (ed.). *Societal change and ideological formation among the rural population of the Baltic area 1880-1939*. Huddinge: Södertörns högskola, 2008, s. 76-77; SZUBERT, s. 55-56; WYCECH. Jakub Szela, s. 32-33.

¹⁵⁹ SŁOTWIŃSKI, Henryk. Z krwawych dni: wspomnienie z 1846 r. Przemysł: S. F. Piątkiewicz, 1890, s. 5-6.

¹⁶⁰ KIENIEWICZ. Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku, s. 88, 92-93; srov. ŠMERDA, s. 63-64; WYCECH, Czesław a Józef SIERADZKI (eds.). Rok 1846 w Galicji, materiały źródłowe. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958, s. 358.

¹⁶¹ O řešení agrární otázky na území Svobodného města Krakova je pojednáno blíže v: KONARSKI, s. 11-12; ŚRENIOWSKI, s. 172-180.

¹⁶² DAVIES, s. 108; srov. JEZIORO, s. 380-381; ŠMERDA, s. 66; WANDYCYZ, s. 133-136.

odebrané dominium putovalo do rukou jiného majitele. Mimořádně negativní postoj místních obyvatel vůči vrchnosti výrazně ovlivňoval i fakt, že nebyli navyklí na vykonávání poddanských povinností. Počátkem 17. století se panství stalo součástí královských držav a místní horalové disponovali četnými privilegii udělenými vděčnými panovníky za podporu při jejich válečných kampaních. Tento stav se změnil v roce 1817, kdy rakouský stát zdejší majetky prodal do soukromých rukou. Od roku 1833 Chochołowė působil ve funkci varhaníka a učitele na místní farnosti jistý Jan Kanty Andrusikiewicz. Tento nadšený polský vlastenec a účastník listopadového povstání záhy započal s kampaní, v níž své spoluobčany přesvědčoval o nezbytnosti revoluce proti útlaku vrchnosti a cizí státní moci. Přestože okolo sebe shromáždil několik spolupracovníků, působících i v okolních vsích, a udržoval kontakty se členy haličské konspirační scény, nikdy se nepřipojil k žádné organizaci a svou činnost rozvíjel takříkajíc na vlastní pěst. Výsledkem Andrusikiewiczovy aktivity bylo vypuknutí povstání chochołowských horalů, k němuž došlo 21. února 1846. Vzpouora byla již po pouhých dvou dnech zpacifikována horaly z okolních vesnic,¹⁶³ avšak její význam leží především v potvrzení předpokladu, že navázání spolupráce revolucionářů a venkova bylo opravdu možné a uskutečnitelné. Že lidová agitace mohla být skutečně přínosná a úspěšná, ale bylo třeba zvolení patřičně atraktivních témat, odpovídající rétoriky a agitační činnost provádět systematicky a především dlouhodobě.

¹⁶³ ANDRUSIKIEWICZ, Janusz. Poruseństwo Chochołowskie 1846: wydanie z okazji 150-rocznicy Powstania Chochołowskiego. Czarny Dunajec: Zarząd Gminy, 1996, s. 7-15, 21-31; srov. KIENIEWICZ. Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku, s. 26; MANTEUFFEL, KIENIEWICZ a KULA (eds.), s. 210; RADZIKOWSKI, Stanisław E. Powstanie chochołowskie w roku 1846. Lwów: Polskie Towarzystwo Nakładowe, 1904, s. 10-12, 25-37.

Závěr

Porážka krakovského povstání patří k významným, avšak často opomíjeným milníkům dějin polského osvobozenického boje. Neúspěch této akce vedl k zavržení metod ozbrojeného odporu proti cizí nadvládě a přijetí ideje organické práce vedoucí k posílení polské společnosti na úkor záborových mocností a její transformaci na moderní národ. Cílem mé práce bylo zanalyzovat politický program krakovských povstalců, konkrétně jak významnou roli v jejich ideologii hrálo rolnictvo, potažmo agrární otázka, a následně s pomocí dvojice příkladů, socioekonomických podmínek panujících v Haliči a charakteru činnosti konspiračních organizací v této lokalitě, prozkoumat důvody selhání pokusu o navázání spolupráce mezi povstanci a místními rolníky.

Vnímání rolnictva v ideologii TDP lze považovat za přehnaně romantizující až naivní, v této souvislosti je nutné však také zmínit praktickou rovinu celé věci, a to výraznou úlohu, jež mu byla přičítána v revolučním boji za nezávislost, k jehož úspěchu měly početné rolnické masy dle názoru demokratů přispět rozhodující měrou. Za účelem zaktivizování rolnického obyvatelstva bylo třeba přijít s plánem funkčního řešení agrární otázky. Předložený plán agrární reformy ovšem zcela ignoroval závažný problém polského venkova v podobě bezzemků a malorolnictva. Řešení sociální problematiky uplatněná krakovskou Národní vládou byla oproti návrhům TDP zejména díky vlivu Edwarda Dembowského daleko radikálnější, avšak následkem omezené doby působení vlády se nestihla plně rozvinout do podoby komplexního programu.

Závažný problém plánu na získání podpory rolnictva pro revoluční věc spočíval v naprostém podcenění kritického stavu socioekonomických poměrů panujících v rakouské Haliči. Chudí a vykořisťovaní rolníci své pány nenáviděli a nechť místní šlechty přistoupit k jakýmkoliv reformním krokům antagonismus panující mezi vsí a dvorem jen prohluboval. Naprostého vrcholu situace dosáhla v první polovině čtyřicátých let 19. století, kdy v důsledku vlny přírodních katastrof vypukl v provincii hladomor a nespokojenost venkovského obyvatelstva s nastalým stavem místy dokonce přerostla v násilnosti, které musely být zpacifikovány armádou. V kontextu těchto událostí pak není nijak překvapující, že rolníky zůstali k propagandě šířené šlechtici a dvorskými úředníky zcela lhostejní a revolučních aktivit panstva se spíše obávali. Lidová agitace prováděná Edwardem Dembowským a jeho spolupracovníky zase trvala příliš krátce na to, než aby mohla dosáhnout požadovaného efektu.

Zodpovědět otázku, zdali existovala reálná možnost spojení sil krakovských povstalců a haličských rolníků, je velmi problematické. Příklad chochołowského povstání nám ukazuje, že takové východisko tu jistě bylo, avšak je třeba zopakovat, že revoluční agitace v této lokalitě probíhala nepřetržitě od roku 1833, zatímco ve zbytku Haliče byla systematická agitace mezi rolnickým obyvatelstvem zahájena až v únoru 1845. Nehledě na to, že Andrusikiewicz nemusel v Chochołowě brát ohledy na konspirátory z řad šlechty, a tak mohl dovolit mezi svými spoluobčany bezostyšně šířit protišlechticky laděnou propagandu, která se ukázala být jedinou účinnou metodou zaktivizování venkovského obyvatelstva.

Haličské události roku 1846 představují velice zajímavý cíl bádání, který je možné prostudovat z nejednoho pohledu, Nové světlo na tuto kontroverzní dějinnou kapitolu by mohlo vrhnout zejména uplatnění zásad interkulturní hermeneutiky, přičemž ale zásadní omezení pro takto situovaný výzkum znamená potřeba značné jazykové vybavenosti badatele a také nutnost shromáždění velkého množství textů pro následnou analýzu. Obzvlášť perspektiva ukrajinské historiografie je i v současném výzkumu trestuhodně zanedbávána.

Seznam použité literatury

Vydané prameny

ALCYATO, Jan. Kilka słów o wypadkach w roku 1846 z notatkami od roku 1831. Strasburg: [s.n.], 1850.

ARNETH, Alfred von (ed.). Maria Theresia und Joseph II.: ihre Correspondenz sammt Briefen Joseph's an seinen Bruder Leopold: 2. Band: 1773 – Juli 1778. Wien: Carl Gerold's Sohn, 1867. Dostupné z: <http://digitalna.kniznica.info/s/Qjx4cE8ypq>.

BIENIARZÓWNA, Janina (ed.). Rzeczpospolita Krakowska 1815-1846: Wybór źródeł. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1951.

DEBICKI, Ludwik Zygmunt. Z dawnych wspomnień 1846-1848. Kraków: Spółka Wydawnicza Polska, 1903.

Manifest Rządu Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej do Narodu Polskiego. Kraków: [s.n.], 1846.

GOSZCZYŃSKI, Seweryn a Zygmunt WASILEWSKI (ed.). Z życia poety romantycznego. Seweryn Goszczyński w Galicji. Nieznane pamiętniki, utwory i listy 1832-1842. Lwów: Towarzystwo Wydawnicze, 1910.

KIENIEWICZ, Stefan (ed.). Rewolucja polska 1846 roku: Wybór źródeł. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1950.

KOPFF, Wiktor a Stanisław ESTREICHER (ed.). Wspomnienia z ostatnich lat Rzeczypospolitej Krakowskiej. Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, 1906.

LEWICKI, Karol (ed.). Pamiętniki spiskowców i więźniów galicyjskich w latach 1832-1846. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1954.

Manifest Towarzystwa Demokratycznego Polskiego. Poitiers: [s.n.], 1836.

SŁOMKA, Jan. Pamiętniki włościanina: od pańszczyzny do dni dzisiejszych. Kraków: Towarzystwo Szkoły Ludowej, 1929.

SŁOTWIŃSKI, Henryk. Z krwawych dni: wspomnienie z 1846 r. Przemyśl: S. F. Piątkiewicz, 1890.

SŁOTWIŃSKI, Konstanty. Katechizm poddanych galicyjskich: o prawach i powinnościach ich względem rządu, dworu i samych siebie. [s.l.]: [s.n.], 1832.

Towarzystwo Demokratyczne Polskie: [wniosek do Zgromadzenia Narodowego Polaków w Paryżu, Akt założenia, Ustawy Towarzystwa Demokratycznego Polskiego]. Paris: A. Pinard, 1832.

TYROWICZ, Marian (ed.). Galicja od pierwszego rozbioru do Wiosny Ludów, 1772-1849: Wybór tekstów źródłowych. Kraków; Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1956.

Ustawa Rewolucyjna: Kraków dnia 23 Lutego 1846 roku. Kraków: [s.n.], 1846.

WACHHOLZ, Szczęsny (ed.). Akty prawne Rewolucji Krakowskiej z roku 1846. *Czasopismo Prawno-Historyczne*. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 1956, roč. 8, č. 1, s. 311-347.

WIESIOŁOWSKI, Franciszek. Franciszka hr. Wiesiołowskiego Pamiętnik z r. 1845-1846. Lwów: Wydawnictwo Dziennika Literackiego, 1868.

WYCECH, Czesław a Józef SIERADZKI (eds.). Rok 1846 w Galicji, materiały źródłowe. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958.

Dobový denní tisk

Dziennik Rządowy Rzeczypospolitej Polskiej [online]. Kraków, 1846. Dostupné z: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/69472>.

Gazeta Krakowska [online]. Kraków, 1846. Dostupné z: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/101783>.

Główny żywioł demokracji polskiej. In: *Demokrata Polski*, 7. 3. 1842, s. 187-190, 209-215. Dostupné z: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/576755/edition/548280>.

Okólniki Towarzystwa Demokratycznego Polskiego [online]. Poitiers, 1837/38; 1840/41; 1842/43. Dostupné z: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/578257/edition/549767>, <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/578287/edition/549797>, <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/578322/edition/549832>.

Ułomek Topografii Cyrkułu Jasielskiego, pisany w roku 1808 r. In: *Gazeta Lwowska*, 3. 9. 1811, s. 1133-1134. Dostupné z: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/290316/edition/277194>.

Odborná literatura, časopisecké studie a kvalifikační práce

ANDRUSIKIEWICZ, Janusz. Poruseństwo Chochołowskie 1846: wydanie z okazji 150-rocznicy Powstania Chochołowskiego. Czarny Dunajec: Zarząd Gminy, 1996.

BACZKO, Bronisław. Poglądy społeczno-polityczne i filozoficzne Towarzystwa Demokratycznego Polskiego. Warszawa: Książka i Wiedza, 1955.

BIAŁAS, Stanisław. Jakub Szela: kim był?. Kraków: nakł. autora, 2006.

BIENIARZÓWNA, Janina. Z dziejów liberalnego i konspiracyjnego Krakowa, 1833-1848. Kraków: Nakładem Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, 1948.

BOROVSKÝ, Tomáš a kol. Úvod do studia dějepisu, 2. díl. Brno: Masarykova univerzita, 2014.

BROCK, Peter. Socialism and Nationalism in Poland, 1840-1846. *Canadian Slavonic Papers/Revue Canadienne des Slavistes*. Edmonton; New York: Taylor & Francis; Canadian Association of Slavists, 1959, roč. 4, s. 121-146.

BROCK, Peter. The Political Program of the Polish Democratic Society. *The Polish Review*. New York: University of Illinois Press; Polish Institute of Arts & Sciences of America, 1969, roč. 14, č. 2, s. 89-105.

CHVOJKA, Michal. Zwischen Konspiration und Revolution: Entstehung und Auswirkungen der Revolution von 1846 in Krakau und Galizien – Wahrnehmung und Aktionsradius der Habsburger Polizei. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*. 2010, roč. 58, č. 4, s. 481-507.

DASZYK, Krzysztof K., Tomasz KARGOL a Tomasz SZUBERT (eds.). Rok 1846 w Krakowie i Galicji: odniesienia, interpretacje, pamięć. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze "Historia Iagellonica", 2016.

DAVIES, Norman. God's Playground: A History of Poland: Vol. 2, 1795 to the Present. Oxford: Oxford University Press, 2013.

DROZDOWSKI, Marian M. (ed.). Rewolucja czy praca organiczna drogami do niepodległości?: w 150 rocznicę wydarzeń 1846 r. Poznań: Instytut Historii, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1997.

DVOŘÁK, Tomáš a kol. Úvod do studia dějepisu, 1. díl. Brno: Masarykova univerzita, 2014.

FLASZA, Jan (ed.). Rocznik Bocheński, T. IV. Bochnia: Muzeum imienia Stanisława Fischera, 1996.

GAWRYSZCZAK, Anna. Żydzi jako wiejscy dzierżawcy karczm w XIX wieku. *Zeszyty Wiejskie*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2012, roč. 17, s. 77-93.

GILL, Arnon. Die Polnische Revolution 1846. Zwischen nationalen Befreiungskampf des Landadels und antifeudaler Bauernerhebung. München; Wien: R. Oldenbourg Verlag, 1974.

GRODZISKI, Stanisław. Historia ustroju społeczno-politycznego Galicji 1772–1848. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1971.

HAP, Wiesław. Jakub Szela - krwawy upiór czy obrońca chłopów?: wokół rabacji chłopskiej 1846 roku - prawda i mity. *Rocznik Jasielski*. Jasło: Stowarzyszenie Miłośników Jasła i Regionu Jasielskiego, 2006, roč. 6, s. 7-24.

IVASYUK, Lesya. Die polnische Revolution von 1846 in Galizien: Österreichische, ukrainische und polnische Wahrnehmungen. Wiesbaden: Springer, 2017.

JEZIORO, Artur. Edward Dembowski – Życie i Twórczość „Czerwonego Kasztelanica”. *Politeja*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2013, č. 23, s. 375-394.

JÍLKOVÁ, Barbora. *Organizace zdravotní a hygienické péče v Českých Budějovicích od druhé poloviny 19. století do roku 1945* [online]. České Budějovice, 2011 [cit. 2022-04-28]. Dostupné z: https://theses.cz/id/xeqc8a/Organizace_zdravotn_a_hygienick_pe_v_eskch_Budjovicch_od_.pdf. Diplomová práce. Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Ústav archivnictví a pomocných věd historických. Vedoucí práce Ryantová, Marie.

KALEMBKA, Sławomir. Towarzystwo Demokratyczne Polskie w latach 1832-1846. Toruń: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1966.

KALEMBKA, Sławomir. Wielka Emigracja 1831-1863. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2003.

KALINKA, Walerian. Galicya i Kraków pod panowaniem austriackim. Kraków: Księgarnia Spółki Wydawniczej Polskiej, 1898.

KARGOL, Tomasz, Łukasz JEWUŁA a Krzysztof ŚLUSAREK. Dwór, wieś i plebania w przestrzeni społecznej zachodniej Małopolski w latach 1772-1815. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze "Historia Iagellonica", 2015.

KIENIEWICZ, Stefan. Konspiracje galicyjskie (1831-1845). Warszawa: Książka i Wiedza, 1950.

KIENIEWICZ, Stefan. Ruch chłopski w Galicji w 1846 roku. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1951.

KIENIEWICZ, Stefan. The Emancipation of the Polish Peasantry. Chicago: University of Chicago Press, 1969.

KONARSKI, Marcin J. Reforma statusu prawnego chłopów w okresie Powstania krakowskiego 1846 r. na tle porównawczym. *Studia Prawnicze i Administracyjne*. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Menedżerskiej w Warszawie, 2019, č. 30, s. 9-23.

KRACIK, Jan. W Galicji trzeźwiejącej, krwawej, pobożnej. Kraków: Wydawnictwo SALWATOR, 2008.

KRAJEWSKI, Józef G. Tajne związki polityczne w Galicyi: (od r. 1833 do r. 1841): według niewydanych źródeł rękopiśmiennych, oraz aktów sądowych i gubernialnych. Lwów: Słowo Polskie, 1903.

LIMANOWSKI, Bolesław. Historia ruchu rewolucyjnego w Polsce w 1846 r. Kraków: Spółka Nakładowa "Książka"; New York: Polish Book Importing Co., 1913.

MANTEUFFEL, Tadeusz, Stefan KIENIEWICZ a Witold KULA (eds.). Historia Polski. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959, sv. 2, č. 3, s. 188-218.

MISES, Ludwig von. Die Entwicklung des gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisses in Galizien 1772-1848. Wien; Leipzig: Franz Deuticke, 1902.

MONTOWSKI, Michał a Zbigniew K. WITEK. Krew, która woła: pamięć i niepamięć o rzezi galicyjskiej 1846. Kraków: Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie, 2016.

NOWAK, Daniel K. Sytuacja społeczno-gospodarcza Galicji w latach 1772-1848. *Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej*. 2018, roč. 25, s. 273-293.

POLONSKY, Anthony. The Revolutionary Crisis of 1846-1849 and Its Place in the Development of Nineteenth-Century Galicia. *Harvard Ukrainian Studies*. Cambridge, MA: Harvard Ukrainian Studies, 1998, roč. 22, s. 443-469.

RADZIKOWSKI, Stanisław E. Powstanie chochołowskie w roku 1846. Lwów: Polskie Towarzystwo Nakładowe, 1904.

ROZDOLSKI, Roman. Stosunki poddańcze w dawnej Galicji. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1962.

RUSZAŁA, Kamil. "Galicja na zawsze pozostanie Galicją": kraj koronny na kresach imperium na łamach „Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat”. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2021, č. 1, s. 69-84.

SALA, Moritz von. Geschichte des polnischen Aufstandes von Jahre 1846. Wien: Gerold, 1867.

STRUVE, Kai. Citizenship and National Identity: the Peasants of Galicia during the 19th Century. In: WAWRZENIUK, Piotr (ed.). *Societal change and ideological formation among the rural population of the Baltic area 1880-1939*. Huddinge: Södertörns högskola, 2008, s. 75-93.

STUPNICKI, Hipolit. Galicya pod względem topograficzno-geograficzno-historycznym. Lwów: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1849.

SYKULSKI, Leszek. Edward Dembowski (1822-1846): biografia polityczna. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Grado, 2007.

SZMYT, Andrzej. Towarzystwo Demokratyczne Polskie w przygotowaniach do ogólnonarodowego powstania. *Echa Przeszłości*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2005, č. 6, s. 87-105.

SZUBERT, Tomasz. Jak(ó)b Szela: (14)15 lipca 1787-21 kwietnia 1860. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2014.

ŚLIWA, Michał. Rok 1846 w Galicji i późniejsza Rewolucja 1848. In: WIC, Władysław (ed.). *Rok 1848: Wiosna Ludów w Galicji: zbiór studiów*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe AP, 1999, s. 7-20.

ŚLIWA, Michał (ed.). Rok 1846 w Galicji: ludzie, wydarzenia, tradycje. Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP, 1997.

ŚLUSAREK, Krzysztof. Uwłaszczenie chłopów w Galicji zachodniej. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze "Historia Iagellonica", 2002.

ŚLUSAREK, Krzysztof. Ziemiaństwo a rozwój gospodarczy Galicji w 2. połowie XVIII i na początku XIX wieku. *Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX Wieku*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2010, roč. 8, s. 19-34.

ŚRENIOWSKI, Stanisław. Uwłaszczenie chłopów w Polsce. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1956.

ŠMERDA, Milan. Pozdně feudální lidová hnutí v Polsku a v Uhrách jako nástroj mocenského boje a předmět manipulace. *Slovanské historické studie*, Praha: Československá akademie věd, 1971, roč. 8, s. 41-93.

- TYROWICZ, Marian. Jan Tyssowski i rewolucja 1846 r. w Krakowie: dzieje porywu i pokuty. Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1986.
- TYROWICZ, Marian. Prawda i mit w biografii Juliana Macieja Goslara (1820-1852). Warszawa: Książka i Wiedza, 1972.
- TYROWICZ, Marian. Towarzystwo Demokratyczne Polskie 1832-1863: przywódcy i kadry członkowskie: przewodnik bibliograficzny. Warszawa: Książka i Wiedza, 1964.
- VUSHKO, Iryna. The Politics of Cultural Retreat: Imperial Bureaucracy in Austrian Galicia, 1772-1867. New Haven; London: Yale University Press, 2015.
- WANDYCZ, Piotr S. The Lands of Partitioned Poland: 1795-1918. Seattle; London: University of Washington Press, 1996.
- WAWEL-LOUIS, Józef. Kronika rewolucji Krakowskiej w roku 1846. Kraków: Drukarnia "Czasu" Fr. Kluczyckiego i Sp., 1898.
- WOJTASIK, Janusz. Z myślą o Niepodległej...: polskie powstania narodowe i próby powstańcze w latach 1795-1914. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2013.
- WOLFF, Larry. Inventing Galicia: Messianic Josephinism and the Recasting of Partitioned Poland. *Slavic Review*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, roč. 63, č. 4, s. 818-840.
- WYCECH, Czesław. Jakub Szela: pięć prac o Jakubie Szeli. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1956.
- WYCECH, Czesław. Powstanie chłopskie w roku 1846. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1955.
- ŻALIŃSKI, Henryk. Towarzystwo Demokratyczne Polskie o niektórych grupach społecznych, narodowościowych i wyznaniowych w przyszłym powstaniu zbrojnym. *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Prace Ekonomiczno-Społeczne*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP, 1974, č. 1, s. 96-112.
- ŻALIŃSKI, Henryk. Towarzystwo Demokratyczne Polskie o roli szlachty w przyszłym powstaniu zbrojnym. *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Prace Historyczne*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP, 1972, č. 6, s. 257-271.
- ŻALIŃSKI, Henryk. Towarzystwo Demokratyczne Polskie o władzach powstańczych: z dziejów myśli wojskowej Wielkiej Emigracji. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1976.
- ŻYCHOWSKI, Marian. Rok 1846 w Rzeczypospolitej Krakowskiej i Galicji. Warszawa: Książka i Wiedza, 1956.